

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Distanční učební text základních pojmů z mikroekonomie (pro předmět KEM/EK1)

Ing. Vendula Tesařová, Ph.D.

- Úvod do ekonomie, předmět obecné ekonomické teorie
- Základní ekonomické vztahy
- Trh a tržní systém
- Chování spotřebitele a formování poptávky
- Produkční analýza a analýza nákladů
- Příjmy a zisk
- Firma v dokonalé konkurenci, tvorba nabídkové křivky
- Rovnováha na dokonalé konkurenčním trhu
- Firma v nedokonalé konkurenci
- Monopol
- Oligopol, monopolní konkurence
- Teorie firmy, alternativní cíle firmy
- Formování cen na trzích výrobních faktorů
- Trh půdy a trh práce
- Trh kapitálu
- Rozdělování důchodů
- Celková (všeobecná) rovnováha
- Tržní selhání
- Mikroekonomická politika státu

Tvorba pokladů byla podpořena z projektu „INEM - Komplexní inovace bakalářského studijního programu Ekonomika a management“ s registračním číslem CZ.1.07/2.2.00/28.0059.

Úvod do ekonomie, předmět obecné ekonomické teorie

Cíl kapitoly

Po prostudování kapitoly budete schopni:

- Charakterizovat předmět zkoumání ekonomie jako vědecké disciplíny
- Charakterizovat hlavní metody zkoumání používané v ekonomii
- Vysvětlit hlavní chyby, kterých se při zkoumání můžete dopustit
- Rozlišit pozitivní a normativní ekonomii
- Rozlišit mikroekonomii a makroekonomii

Časové požadavky ke studiu:

Ke studiu této kapitoly budete potřebovat 3 hodin vašeho času.

Požadované vstupní znalosti:

Žádné speciální znalosti nejsou vyžadovány, jedná se o první kapitolu.

Doporučení ke studiu

Jedná se o první seznámení s ekonomikou. Ačkoliv její obsah není příliš konkrétní, je důležitá, a pro pochopení následujících kapitol přímo nezbytná.

Klíčová slova

Předmět zkoumání ekonomie, definice ekonomie, metody zkoumání v ekonomii, chyby při ekonomickém zkoumání, pozitivní ekonomie, normativní ekonomie, mikroekonomie, makroekonomie

Literatura

- viz sylab předmětu

Předmět ekonomie

Ekonomie je věda, která se zabývá činnostmi, které se týkají výroby a směny statků, zkoumáním změn v ekonomice jako celku, penězi, bankovníctvím, kapitálem, bohatstvím apod.

Předmětem ekonomie je to, čím se ekonomie zabývá. Předmět ekonomie určíme z následující definice (uvedené jako druhé v pořadí).

Existuje mnoho definic ekonomie. Jednou z nejkratších a možná nejvýstižnějších je:

Ekonomie je věda o volbě. (Samuelson)

Další výstižnou definicí je:

Ekonomie zkoumá, jak různé společnosti užívají vzácné zdroje k výrobě užitečných komodit a jak je rozdělují mezi různé skupiny. (Samuelson)

V této definici je důležité, že ekonomie zkoumá různé společnosti, tzn. Různé ekonomické systémy, jak užívají vzácné, tedy omezené zdroje, k výrobě užitečných komodit, protože ekonomie se zabývá pouze tím, co považuje za užitečné.

Metody zkoumání ekonomické reality

Při zkoumání ekonomické reality používáme čtyři metody. Jsou to pozorování, analýza, statistická analýza a experiment.

Pozorování

Při pozorování se díváme do minulosti. Čerpáme z historických záznamů a snažíme se z nich poučit. Například studujeme příčiny vzniku hyperinflace v Německu mezi dvěma světovými válkami a její dopady na společnost, abychom se vyvarovali obdobné situace v budoucnosti – abychom v rámci hospodářské politiky neudělali stejně chybná rozhodnutí.

Analýza

Údaje z minulosti musíme doplnit ekonomickou analýzou. Ekonomická analýza je přístup, který vyvozuje nebo předpovídá určité typy ekonomického chování na základě apriorních (*apriorní úsudky, které člověk dělá dřív, než se s posuzovanou věcí seznámil*) předpokladů o tom, jak jsou lidé nebo firmy motivovány nebo jak budou jednat. Jako příklad zde uvedeme jednání v rámci protekcionismu (ochranářství domácí ekonomiky vůči zahraniční konkurenci). Dovozy z jihovýchodní Asie v současné době nahrazují výrobu určitých statků v rámci Evropy. Máme tyto dovozy omezit např. pomocí cel nebo kvót? Jaký by mělo toto omezení dopad na ekonomiky zemí Evropské unie? Výsledkem ekonomické analýzy je výčet scénářů, které by mohly nastat po uvedení určitého opatření v platnost.

Můžeme se zamyslet nad tím, zda by vůbec Evropa byla schopna vyrobit to, co by nebylo dovezeno z jihovýchodní Asie, jak by to zvýšilo ceny dané produkce, zda by si to Evropané mohli dovolit koupit, zda by nepoklesla domácí spotřeba, zda by země JV Asie nepřestaly na oplátku poptávat evropské zboží. Musíme se také zamyslet, co by to udělalo s ekonomikami JV Asie a s jejich pracovní silou, s jejich HDP na obyvatele. Organizace, které se zabývají lidskými právy, obecně doporučují zboží vyrobené v JV Asii kupovat. Kupující tak nepřímo pomáhá zlepšovat životní situaci tamních obyčejných obyvatel.

Statistická analýza

Statistická analýza zpracovává kvantitativní (měřitelná) data pomocí matematiky a ekonometrie. Protože není možné analyzovat každý subjekt samostatně, zpracovávají se souhrnná data.

Experiment

Laboratorní experiment, kontrolovaný experiment – jsou hůře proveditelné než třeba ve fyzice v laboratoři. Je velice obtížné nastavit laboratorní podmínky nebo kontrolní skupinu. (Není možné dodržet podmínku *ceteris paribus* – viz níže). Nemůžeme lidi zavřít do laboratoře nebo např. do obchodního centra a tam pozorovat, jak se chovají. Lidé totiž reagují na mnoho různých podnětů a nemůžeme jim nakázat, aby reagovali pouze na jeden jediný. Také není možné ustanovit kontrolní skupinu, která např. v medicíně užívá tzv. placebo.

Experimenty v ekonomii se týkají například procesu dosahování rovnovážné ceny apod. Experiment v ekonomii může být proveden i např. formou hry na cvičeních z ekonomie. Často se ekonomické experimenty provádějí na počítači. VŠE má k tomuto účelu laboratoř experimentální ekonomie.

Chyby, kterých se můžeme dopustit při zkoumání ekonomické reality

Při zkoumání ekonomické reality se můžeme dopustit následujících chyb: nedodržení podmínky *ceteris paribus*, kauzální nexus, chybné usuzování z chování jednotlivce na chování celku, subjektivnost a nejistota v ekonomickém životě.

Nedodržení podmínky ceteris paribus

Ceteris paribus neboli za jinak stejných podmínek. Pokud bychom tuto podmínku nedodrželi, nedošlo bychom při ekonomickém zkoumání k jednoznačnému výsledku.

Například kdybychom zkoumali, jak se změní poptávka po osobních automobilech, vzroste-li důchod (tím zde rozumíme příjem) spotřebitele a nezařizovali bychom všechny ostatní proměnné, mohlo by být výsledkem to, že se křivka posune doprava, posune doleva nebo se neposune vůbec. Záleželo by na tom, jak silně by na poptávku působily ostatní faktory, jako třeba změna preferencí spotřebitele, změna ceny substitutů a komplementů daného statku (pojmy vysvětlíme později), změna ceny daného statku apod. Je proto důležité říci, že v dané situaci se mění pouze důchod spotřebitele a ostatní relevantní proměnné zůstávají beze změny. Pokud tedy roste důchod spotřebitele, roste i poptávka po osobních automobilech.

S formulací *ceteris paribus* se budete setkávat i v zápočtových a zkouškových testech právě v situacích, kdy budete řešit posuny poptávkových a nabídkových křivek. Pokud tam bude napsáno *ceteris paribus*, budete vědět, že se máte zabývat pouze změnou jediné proměnné a ostatní že máte tak říkajíc pustit z hlavy. Pokud budete určovat, kam se posune křivka nabídky, dojde-li ke zvýšení mezd, *ceteris paribus*, zapomenete na to, že by také mohlo dojít k poklesu cen energií nebo k zakoupení technologie méně náročné na pracovní sílu a tudíž i k propouštění zaměstnanců. Prostě jen posunete křivku nabídky směrem doleva, protože zvýšení mezd rovná se růst nákladů firmy a to způsobuje pokles nabídky.

Kauzální nexus

Tato chyba spočívá v tom, že zaměníme příčinu a následek nebo špatně určíme příčinu a její následek. Tuto chybu nazýváme také OMYL POTÉ TEDY PROTO.

Jako příklad si můžeme uvést například situaci, kdy ze statistik o úmrtnosti ve Spojených státech amerických vyčteme, že nejvyšší úmrtnost je na Floridě. Kdybychom z toho usoudili, že tam musí být velmi nezdravé životní prostředí, dopustili bychom se chyby zvané kauzální nexus. Udělali bychom chybu v tom, že bychom špatně určili příčinu a následek. Příčinou vysoké úmrtnosti na Floridě totiž není nezdravé životní prostředí, ale vysoký průměrný věk obyvatelstva. Nejoblíbenějším místem, kam se stěhují důchodci z USA je přece Florida. Tím, že je tam velká koncentrace důchodců, je tam i vysoká úmrtnost. To je ta správná příčina.

Dále si můžeme položit otázku, zda cena pšůdy je vysoká, protože cena obilí je vysoká, nebo zda cena obilí je vysoká, protože cena pšůdy je vysoká. Možná vám tento problém připadá stejně neřešitelný, jako když se zeptáme, co bylo dřív? Slepice nebo vejce? V případě ceny obilí a pšůdy však najdeme jednoznačné řešení. Pšůda je výrobní faktor, jehož nabídka je omezená, takže je vertikální. Cena pšůdy se tedy odvíjí od velikosti poptávky po pšůdě.

A poptávka po výrobním faktoru je mimo jiné specifická tím, že je odvislá od poptávky na trzích výrobků a služeb. Tím pádem je správné tvrzení, že cena pšůdy je vysoká, protože cena obilí je vysoká. Vše vám bude srozumitelnější, až se dostaneme ke kapitole, která se zabývá právě výrobními faktory, speciálně pak pšůdou.

Samuelson jako příklad této chyby uvádí následující situaci, cituji: ...kmenový šaman věřil, že k zabítí jeho nepřítele je třeba trochu arzeniku a trochu čarování. ... Šaman se dopustil omylu „poté, tedy proto“ tím, že ze skutečnosti, že čarování předcházelo smrti, vyvodil, že je také její příčinou.

Chybné usuzování z chování jednotlivce na chování celku

Aneb co je dobré pro jednoho, nemusí být dobré pro celou společnost. Nejjednodušeji si to můžeme ukázat na příkladu fotbalového utkání nebo divadelního představení, kde diváci sedí na tribunách nebo v hledišti. Když se jeden z diváků postaví, vidí perfektně. Pokud tak učiní všichni, jsou na tom stejně, jako když před tím seděli.

Obdobný typický příklad je z oboru zemědělství. Pokud se v sezóně urodí pouze jednomu zemědělci a ostatním ne, ten, kterému se urodilo, vydělá hodně peněz, protože úroda je celkově malá a výkupní ceny jsou vysoké. Pokud se ale následující rok urodí všem hodně, bude obilí dostatek nebo dokonce přebytek a jeho výkupní ceny půjdou dolů. Zemědělci, kteří byli minulou sezónu úspěšní tak utrží méně.

Můžeme se zde uvést i příklad, který se vztahuje k důchodům obyvatelstva. Pokud mají všichni obyvatelé stejný důchod, jsou na tom stejně. Pokud navýšíme důchod jediné domácnosti, je na tom v porovnání s ostatními lépe – může si dovolit koupit lepší statky, více si spořit na penzi apod. Pokud však dojde k plošnému zvýšení důchodů obyvatelstva, jsou na tom všichni zase stejně. Nikdo nevyčíná. Navíc s plošným růstem důchodů neboli mezd jde ruku v ruce i růst cen zboží a služeb, což vede k tomu, že důchody rostou pouze nominálně, nikoli reálně. Nominálním růstem důchodů rozumíme to, že na výplatní pásce máme větší číslo – dostaneme více peněz. Reálný růst důchodů pak znamená, že si za stávající peníze můžeme koupit více.

Vyplývá z toho, že z chování jednotlivce nemůžeme usuzovat na chování celku. Z toho, jak se chová jednatel, nemůžeme vyvozovat závěry pro celou společnost.

Subjektivnost

Je to jedna z nejčastějších chyb, protože do pozorování ekonomického světa přenášíme své subjektivní vnímání určitých skutečností. Jsme ovlivněni prostředím, ve kterém vyrůstáme, názory našich blízkých apod. Pokud vyrostete v tržním hospodářství, těžko budete chápat, proč někteří touží po návratu centrálně plánované ekonomiky. Takže to, co se vám, jako jednotlivci, zdá nejlepší, nemusí být z nestranného teoretického pohledu úplně správné.

Nejistota v ekonomickém životě

Nejistota v ekonomickém životě vzniká proto, že ekonomické zákony platí pouze v průměru, nikoli jako přesné vztahy. Ekonomická věda neprodukuje zákony jako třeba fyzika. Různé ekonomické subjekty reagují na různé ekonomické situace po svém. To znamená, že ne každý reaguje předvídatelně.

Zákon průměrných čísel říká, že průměrné chování skupin lze předvídat mnohem lépe než chování jednotlivce. (Samuelson)

Pozitivní a normativní ekonomie

Pozitivní ekonomie

Zjednodušeně můžeme říci, že pozitivní ekonomie ekonomickou realitu pouze popisuje, říká, jaká je. Pozitivní ekonomie tedy přijímá ekonomickou realitu takovou, jaká je. Jejím cílem není tuto ekonomickou realitu jakkoli hodnotit nebo se ji svými rozhodnutími snažit pozměnit. Pozitivní ekonomie se tedy zabývá tím, co je a ne tím, co by mělo být. (Macáková) Můžeme říci, že vychází z toho, že prostý selský rozum je nade všechna politická rozhodnutí. Ekonomická teorie by měla stávající systém pouze popisovat a tím budoucím generacím ukazovat, jak funguje. Do tržního mechanismu by nemělo být zasahováno. Trhy by měly být tak zvané ponechány samy sobě – ať fungují samostatně bez zásahů vnějších autorit.

Příklad

Mezi výroky pozitivní ekonomie můžeme zařadit následující:

- Kolik procent absolventů ekonomických fakult v ČR je nezaměstnaných?
- Jaká byla míra inflace v lednu 2011?
- Vyšší cena mléčných výrobků povede k jejich nižší spotřebě (ceteris paribus).

- Euro je významnou rezervní měnou.
- Průměrný plat v ČR je vyšší než průměrný plat na Slovensku.

Normativní ekonomie

Opět zjednodušeně můžeme říci, že normativní ekonomie ekonomickou realitu nejen popisuje, ale i hodnotí. Normativní ekonomové ekonomickou realitu samozřejmě také zkoumají, ale zjištěné skutečnosti hodnotí. Velmi často je hodnotí kriticky. Proto se normativní ekonomové snaží vytvořit předobraz dokonalého ekonomického systému. Tito ekonomové pak chtějí hrát aktivní roli při ovlivňování tržního systému.

Příklad

Mezi výroky normativní ekonomie můžeme zařadit následující:

- Studenti vysokých škol by měli platit školné.
- Průměrná mzda v ČR je příliš nízká.
- Praha by měla usilovat o pořádání LOH.
- Vyrovnaného státního rozpočtu by mělo být dosaženo pouze prostřednictvím zvyšování příjmů státního rozpočtu.
- Nezaměstnanost v ČR je příliš vysoká.

Mikroekonomie a makroekonomie

Mikroekonomie

Mikroekonomie se zabývá dílčími trhy, zkoumá ekonomiku z pohledu jednotlivých ekonomických subjektů.

V rámci mikroekonomie si provozovatel restaurace klade otázky, co by se stalo s jeho příjmy, kdyby zvýšil ceny jídel – chodili by lidé stejně nebo by jich výrazně ubylo? A co kdyby ceny snížil? Přibýlo by výrazně zákazníků? Co bude s jeho podnikáním, když se v sousedství otevře nová restaurace? Co když dojde k poklesu příjmů domácností a lidé se budou raději stravovat doma?

Stejně tak lidé, zástupci domácností, si kladou otázky, jaká užitek jim přinese stravování se v restauraci. Neměli by si raději uvařit doma a za ušetřené peníze jít do kina nebo do ZOO? Odpovídá cena jídla v restauraci jeho kvalitě? Není ta cena příliš nízká? Nevaří hostinský z nějakých pochybných surovin? Není cena příliš vysoká, přemrštěná? Je pití alkoholu v této restauraci bezpečné? A co ta nová restaurace naproti? Ještě jsme tam nebyli. A půjdeme raději na italskou nebo čínskou kuchyni? A nevaří tam ze psa? A nekupují maso z Polska?

Příklad

Mezi výroky spadající do oblasti mikroekonomie můžeme zařadit následující:

- Jakým způsobem se projeví regulace počtu dojníc na cenách mléčných výrobků?
- Jak ovlivňuje důchodový efekt tvar křivky poptávky?
- Poptávka po soli je neelastická.
- Do jaké míry ovlivňují světové ceny ropy cena pohonných hmot na českých čerpacích stanicích?
- Práce je primární výrobní faktor.

Makroekonomie

Makroekonomie zkoumá ekonomiku jako celek. Na ekonomiku se díváme z pohledu někoho, kdo stojí mimo dění samotné. Proto může nahlížet na celkovou situaci a vytvářet tak podmínky pro fungování tohoto systému.

Makroekonomie se zabývá např. nezaměstnaností, inflací, vnější ekonomickou pozicí země, vývojem HDP, měnových kurzů apod.

Příklad

Mezi makroekonomické výroky můžeme zařadit následující:

- Jaké jsou důsledky dlouhodobé nezaměstnanosti?
- Jak můžeme bojovat proti hyperinflaci?
- O kolik % meziročně vzrostl HDP?
- Které faktory nejvýznamněji ovlivňují křivku AD?
- Jaký dopad má růst ceny ropy na AS?
- Růst ceny ropy na světových trzích negativně ovlivnil agregátní nabídku.

Otázky k zopakování

- Definujte předmět ekonomie.
- Uveďte, jaké metody používáme při zkoumání ekonomické reality.
- Uveďte, jakých chyb se můžeme dopustit při zkoumání ekonomické reality.
- Stručně vysvětlete, co je to pozitivní ekonomie.
- Vysvětlete rozdíl mezi mikroekonomií a makroekonomií.

Základní ekonomické vztahy

Cíl kapitoly

Po prostudování kapitoly budete schopni:

- Rozlišit typy ekonomických systémů
- Charakterizovat vzácnost
- Charakterizovat výrobní faktory jak je rozlišuje ekonomická teorie
- Vysvětlit a graficky vyjádřit hranici produkčních možností
- Vysvětlit zákon klesajících výnosů a výnosy z rozsahu
- Charakterizovat náklady obětované příležitosti

Časové požadavky ke studiu:

Ke studiu této kapitoly budete potřebovat 4 hodin vašeho času.

Požadované vstupní znalosti:

Vhodné je mít prostudovanou předchozí kapitolu.

Doporučení ke studiu

Základní ekonomické vztahy jsou důležité pro pochopení následujících kapitol, tak jim věnujte náležitou pozornost.

Klíčová slova

Alokace zdrojů – typy ekonomických systémů, vzácnost, zákon vzácnosti, výrobní faktory, hranice produkčních možností (PPF), zákon klesajících výnosů, výnosy z rozsahu, nákladny obětované příležitosti

Literatura

- viz sylab předmětu

Alokace zdrojů, typy ekonomických systémů

Alokace zdrojů

Alokace zdrojů představuje způsob, jakým jsou rozdělovány zdroje dané ekonomiky mezi různé alternativy jejich užití. Vycházíme při tom z předpokladu, že zdroje ekonomiky jsou omezené a potřeby ekonomických subjektů neomezené.

Různé ekonomické systémy přistupují k alokaci zdrojů různým způsobem.

Alokaci řešíme pomocí odpovědí na tři základní ekonomické otázky: CO?, JAK? a PRO KOHO?

Typy ekonomických systémů

V rámci ekonomické teorie rozlišujeme následující typy ekonomických systémů: tržní, příkazovou (direktivní, centrálně plánovanou), zvykovou. Všechny reálné ekonomiky jsou

ekonomikami smíšenými. Označujeme je podle převažujícího ekonomického uspořádání. Proto o ekonomice Spojených států amerických hovoříme jako o ekonomice tržní nebo o ekonomice Severní Korey jako o ekonomice příkazové.

Tržní ekonomika

Na otázku Co, Jak a Pro koho odpovídá trh.

Na otázku Co odpovídá konkurence na straně poptávky.

Na otázku Jak odpovídá konkurence na straně nabídky.

Na otázku Pro koho odpovídá trh výrobních faktorů. Firma vyrábí pro toho, kdo na to má. A množství peněz, které mají jednotlivé domácnosti k dispozici, určuje zejména trh výrobních faktorů. Domácnosti, jak se dočtete později, jsou vlastníky výrobních faktorů a za jejich pronájem dostávají mzdu, pozemkovou rentu a úrok.

Příkazová ekonomika

Příkazovou ekonomiku označujeme také jako direktivní nebo centrálně plánovanou ekonomiku. V této ekonomice jsou potlačeny základní úkoly trhu. Odpovědi na otázky Co, Jak a Pro koho dává centrální autorita, např. státní plánovací komise nebo vláda. „Taková vláda může být diktátorská nebo demokratická; v krajním případě předepisuje lidem, co mají jíst a pít, jak se má vyrábět ocel a potraviny a kdo má žít v bohatství nebo v chudobě.“ (Samuelson, s. 25)

Zvyková ekonomika

V tomto ekonomickém uspořádání na základní ekonomické otázky odpovídá zvyk nebo tradice. V takové ekonomice se vyrábějí tradiční výrobky tradičními metodami. Určité skupiny obyvatel zastávají určitá povolání a podle toho se řadí i do různých příjmových skupin. V některých zemích může být zvykem, že syn přejímá povolání svého otce. V České republice je např. zvykem, že učitelky v mateřské školce jsou převážně ženy. V některých případech může být striktní lpění na tradicích příčinou konce dané společnosti.

Vzácnost, zákon vzácnosti

Vzácnost

Proč musí v ekonomikách docházet k přerozdělování? Je to z toho důvodu, že zdroje ekonomik jsou omezené, ale lidské potřeby neomezené. „Lidé chtějí spotřebovávat daleko více, než ekonomika dokáže vyrobit.“ (Samuelson, s. 25)

Kdyby ekonomiky světa dokázaly vyrobit alespoň takové množství statků, které by chtěly domácnosti spotřebovávat, nemusely by tyto statky být jakkoli přerozdělovány.

Vzácnost je spjata s dvěma aspekty, kterými jsou omezenost zdrojů a jejich užitečnost.

Pokud je daná věc užitečná, nazýváme ji statkem. Pokud se vyskytuje v množství menším, než by chtěly ekonomické subjekty spotřebovávat, jedná se o statek vzácný neboli ekonomický. Pokud se vyskytuje v množství alespoň pokrývající lidské potřeby, hovoříme o statku volném.

Zákon vzácnosti

„Statky jsou vzácné, protože neexistuje dostatek zdrojů k výrobě všech statků, které lidé chtějí spotřebovávat.“ (Samuelson, s.26)

Výrobní faktory

Specifika trhu výrobních faktorů

Trhy výrobních faktorů jsou v několika aspektech odlišné od trhů výrobků a služeb.

1. výrobní faktory jsou ve vlastnictví domácností
2. výrobní faktory se na trzích výrobních faktorů pronajímají (NEPRODÁVAJÍ SE)
3. domácnosti stojí na straně nabídky, firmy na straně poptávky
4. poptávka po výrobním faktoru je poptávkou odvozenou od poptávky na trzích výrobků a služeb

Výrobní faktory nerozlišujeme podle důležitosti. Všechny výrobní faktory jsou stejně důležité. Rozlišujeme pouze primární a sekundární výrobní faktory. Primárními výrobními faktory jsou práce a půda. Sekundárním výrobním faktorem je kapitál.

Práce

Práce (L) je primární výrobní faktor. Tento výrobní faktor zahrnuje všechny lidské zdroje, které může ekonomika využít ve výrobním procesu. Práceschopné obyvatelstvo pak tvoří pracovní sílu. Za pronajatou práci pak lidé získávají mzdu (w).

Půda

Do výrobního faktoru půda řadíme nejen půdu, ale i přírodní zdroje. Patří sem tedy půda využívaná v zemědělství i jinak. Zároveň sem řadíme všechny přírodní zdroje, které se nalézají pod zemským povrchem i nad ním. Pro jednoduchost budeme dále o tomto výrobním faktoru hovořit jako o půdě. Tento výrobní faktor budeme označovat písmenem A . Jedná se o primární výrobní faktor. Množství půdy je pevně dané. Proto je nabídka půdy fixní. Odměnou za pronájem půdy je pozemková renta (r) neboli pachtovné.

Kapitál

Kapitál (K) označujeme jako sekundární výrobní faktor. Nabídku kapitálu tvoří úspora domácností. Odměnou za zapůjčené peníze je potom úrok (i).

V některých publikacích se pod pojmem kapitál rozumí také kapitálové statky. Tedy statky, které byly vyrobeny proto, aby byly dále využity ve výrobě.

Technologie

Technologii rovněž považujeme za sekundární výrobní faktor. Technologii můžeme považovat za zvláštní formu kapitálu. Dobrá technologie může výrazným způsobem podpořit ostatní výrobní faktory a přispět tak k jejich lepšímu využívání.

Hranice produkčních možností

Hranici produkčních (výrobních) možností – Possibility Production Frontier – označujeme zkratkou PPF. Je to křivka, která nám ukazuje maximální produkční možnosti dané ekonomiky nebo firmy, při plném využití jejích zdrojů.

Definice

„Křivka hranice výrobních možností je křivka znázorňující alternativní kombinace dvou výrobků, které mohou být efektivně vyrobeny s určitým fixním rozsahem zdrojů.“
(Macáková, str. 199)

„Hranice produkčních možností je křivkou zobrazující všechny maximálně dostupné kombinace dvou výstupů (statky x a y), jež je ekonomika (firma) schopna vyprodukovat s daným objemem vstupů a s danou technologií.“ (Tuleja, str. 12)

Tvar PPF

Tvar křivky hranice produkčních možností závisí na charakteru statků, které zobrazujeme na osách grafu. Křivku můžeme zobrazit jako lineární, konvexní nebo konkávní.

Lineární tvar má křivka hranice produkčních možností v tom případě, kdy na osách jejího grafu zachycujeme statky, které jsou ve výrobě zaměnitelné v konstantním poměru. Víme-li, například, že každých 100 000 bochníků chleba můžeme ve výrobě nahradit jedním automobilem, budeme PPF zobrazovat lineárně. To samé platí i pro tzv. výrobní substituty, tj. výrobky, které jsou vyráběny stejnou technologií. Jedná se např. o následující dvojice statků: housky a rohlíky, sukně a kalhoty apod.

Konkávní tvar má hranice produkčních možností tehdy, prosazuje-li se zákon klesajících výnosů.

Sklon PPF

Sklon křivky hranice produkčních možností je dán mezní mírou transformace produktu MRPT (Marginal Rate of Product Transformation). Mezní míra transformace produktu ukazuje poměr, v němž je možné ve výrobě nahrazovat jeden statek za druhý.

$MRPT = - \Delta Y / \Delta X$. Udává, o kolik jednotek musí být snížena produkce statku X, aby mohla být vyrobena dodatečná jednotka statku Y při plném využití vstupů. Jedná se o směrnici hranice produkčních možností.

Velikost PPF

Velikost hranice produkčních možností je dána objemem výrobních faktorů, které má daná ekonomika k dispozici. Nezáleží při tom na tom, zda je využívá efektivně. Hranice produkčních možností Indie nebo Číny bude mnohonásobně větší než hranice produkčních možností Švýcarska nebo Lucemburska, i když tyto dvě evropské ekonomiky určitě využívají výrobní faktory, které mají k dispozici, mnohem efektivněji.

Posuny PPF

Hranice produkčních možností se posouvá v případě, že se mění objem nebo kvalita výrobních faktorů ekonomiky. Množství výrobního faktoru práce můžeme navýšit například řízenou imigrací (pozváním pracovní síly ze zahraničí), zvýšením porodnosti (dlouhodobě), zvýšením věku odchodu do starobního důchodu, povolením dětské práce apod. Množství kapitálu navyšuje příliv kapitálu ze zahraničí. Množství půdy se zvyšuje např. vysoušením mořského dna. Všechny výrobní faktory lze „navýšit“ i prostřednictvím zvýšení jejich kvality.

Posuny uvnitř PPF

Posuny uvnitř PPF jsou dány lepším, efektivnějším využíváním stávajících výrobních faktorů. Posuny mohou být dány změnou míry nezaměstnanosti, změnou zvyklostí v užívání bankovních služeb (lidé přesunou své úspory do bank, kde budou k dispozici pro poskytování úvěrů) nebo změnou ve využívání dostupné půdy (půda nebude ležet ladem).

Efektivnost

Ekonomika je efektivní, nachází-li se na hranici produkčních možností. Nemůže být vyrobeno více statku X, aniž by nemuselo dojít ke snížení produkce statku Y.

Zákon klesajících výnosů, výnosy z rozsahu

Zákon klesajících výnosů

Zákon klesajících výnosů se týká vztahu mezi vstupy a výstupy. Lze ho demonstrovat také na hranici produkčních možností.

Výnosy z rozsahu

Výnosy z rozsahu můžeme rozdělit na klesající, rostoucí a konstantní. Výnosy z rozsahu nám ukazují, o kolik se změní výstup, vzroste-li množství vstupů o jednotku.

$\text{Výnosy z rozsahu} = \Delta Q / \Delta VF$

Pro rostoucí výnosy z rozsahu platí, že výstup (Q) roste rychleji než objem přidávaných výrobních faktorů (VF). Pokud objem výrobních faktorů vzroste o 10%, výstup vzroste o více než 10%. V případě rostoucích výnosů z rozsahu je křivka PPF konvexní.

V případě konstantních výnosů z rozsahu platí, že objem nárůstu produkce je shodný s objemem přidávaných výrobních faktorů. Křivka hranice produkčních možností je v tom případě lineární.

Pro klesající výnosy z rozsahu platí, že přírůstek produkce je menší než přírůstek zapojených výrobních faktorů.

Náklady obětované příležitosti

Náklady obětované příležitosti můžeme označit také jako náklady příležitosti neboli Opportunity Costs. Jak popisuje následující definice, vždy při svých rozhodnutích volíme z několika alternativ. Studenti středních škol se rozhodují, zda dále studovat, nebo nastoupit do práce. Studenti vysokých škol se často rozhodují, zda jít na přednášky nebo na brigádu, jestli se mají připravovat na zkoušku nebo jít do kina apod. Hodnota alternativy, kterou nezvolíme, jsou náklady obětované příležitosti. Tyto „náklady“ se často vyčísľují velmi obtížně obzvláště u činností, které nejsme zvyklí ohodnocovat penězi. Na kolik so ceníte toho, že můžete jít se psem na procházku, s přáteli na pivo nebo za babičkou na návštěvu do domova důchodců? Na druhou stranu dokážete dobře odhadnout ztrátu z neuskutečněné brigády.

„Náklady příležitosti určitého rozhodnutí vznikají proto, že zvolit si ve světě vzácnosti jednu věc znamená vzdát se něčeho jiného. Náklady příležitosti představují hodnotu ušlého statku nebo služby.“ (Samuelson, s. 33)

Trh a tržní systém

Cíl kapitoly

Po prostudování kapitoly budete schopni:

- Vysvětlit podstatu a smysl dělby práce, směny a peněz
- Definovat jednotlivé typy trhů
- Charakterizovat tržní subjekty
- Vysvětlit pojem konkurence
- Vysvětlit zákon klesající poptávky a faktory ovlivňující poptávku
- Vysvětlit zákon rostoucí nabídky a faktory ovlivňující nabídku
- Charakterizovat tržní rovnováhu a proces tvorby tržní ceny
- Vysvětlit funkce cen v příkazové a tržní ekonomice
- Vysvětlit základní funkce trhu a nedostatky trhu
- Vysvětlit pojem neviditelná ruka trhu

Časové požadavky ke studiu:

Ke studiu této kapitoly budete potřebovat 6 hodin vašeho času.

Požadované vstupní znalosti:

Vhodné je mít nastudované předchozí kapitoly.

Doporučení ke studiu

Veškeré následující kapitoly pojednávají o tržní ekonomice a chování ekonomických subjektů na trzích, proto je znalost této kapitoly nezbytná pro jejich správné pochopení.

Klíčová slova

Dělba práce, směna, peníze, definice a typy trhů, tržní subjekty, poptávka, zákon klesající poptávky, faktory ovlivňující poptávku, nabídka, zákon rostoucí nabídky, faktory ovlivňující nabídku, tržní rovnováha, konkurence, proces tvorby tržní ceny, funkce ceny v příkazové a tržní ekonomice, základní úkoly trhu (funkce trhu), klady a nedostatky trhu, neviditelná ruka trhu

Literatura

- viz sylab předmětu

Dělba práce

Dělba práce umožňuje společnosti efektivněji využívat výrobní faktor práce. Dělbu práce můžeme rozdělit do následujících kategorií.

Dělba práce v pracovních činnostech

V rámci této dělby práce se jednotlivci specializují na určité pracovní činnosti. Patří sem přirozená dělba práce a společenská dělba práce. Přirozená dělba práce spočívá v rozdělení pracovních operací mezi muže a ženy (lovci a sběrači) nebo mezi staré a mladé členy společnosti. Společenská dělba práce měla tři fáze. Nejdříve bylo odděleno zemědělství od pastevectví, poté se oddělila řemesla a poslední fází bylo oddělení obchodu.

Dělba práce v pracovních operacích

Dělba práce v pracovních operacích už nespočívá ve specializaci na jednotlivé činnosti – třeba ušití bot, ale ve specializaci na jednotlivé pracovní operace. Tato dělba práce souvisí s rozvojem manufaktur. Jedná se tedy o hlubší formu specializace s vyšší produktivitou ale i s úžeji specializovanou pracovní silou, která může mít problém s přechodem na jiný druh práce.

Směna

Vznik směny je spjat se specializací a s potřebou lidí spotřebovávat i statky, které si sami nedokáží vyrobit. Na druhé straně právě díky své specializaci a tedy i vyšší produktivitě potřebují vyměňovat svoji nadprodukcí. Hrnčíř dokáže vyrobit více hrnců, než dokáže sám upotřebit. Proto jde na trh, kde je směnění za statky, které sám vyrobit neumí a k životu je potřebuje.

Specifickým případem směny je barterová směna, tedy směna bez existence peněz. Tento druh směny s sebou přináší určité komplikace. Je nutná dvojnásobná shoda potřeb (to znamená, že pokud hrnčíř nabízí hrnce a poptává boty, musí najít ševce, který nabízí boty a jako protihodnotu poptává hrnce – pokud taková shoda nenastane, rostou transakční náklady, kdy zboží A je nejprve směněno za zboží B a to následně za původně požadované zboží C), směňované statky nemusí mít stejnou hodnotu (potom nastává problém, jak zboží vyměnit – kolik slepic za pytel mouky?).

Peníze

Peníze jsou univerzálním prostředkem směny. Jejich vývoj začíná zbožovými penězi a prozatím končí penězi virtuálními.

Samozřejmě může existovat i směna bez existence peněz. Tu označujeme jako barterovou směnu. Jedná se o výměnu zboží za zboží. Problém barterové směny je neekvivalentní hodnota směňovaných statků i vysoké transakční náklady. Ne vždy se nám podaří na první pokus narazit na člověka, který poptává to, co mi nabízíme a zároveň nabízí to, co my poptáváme. Výborně o tomto problému pojednává pohádka O kohoutkovi a slepičce.

Barterová směna přestává hrát hlavní směnnou úlohu v momentě, kdy se lidé začínají úzce specializovat.

Zbožové peníze

Aby nějaká věc mohla zastávat funkci zbožových peněz, musí se vyskytovat v omezeném množství (zbožovými penězi nemůže být listí ze stromu) a musí mít určitou trvanlivost (z tohoto pohledu nemůže být zbožovými penězi hroznové víno), aby se dala opakovaně použít pro platbu.

Nevýhodou zbožových peněz je špatná skladovatelnost (nevejdu se do peněženky ani do měšce) a špatná dělitelnost. Pokud si pod tímto druhem peněz představíme například kůži z medvěda, budeme ji moci použít pouze pro velké transakce. Kdybychom ji nastríhali na proužky, abychom si mohli koupit jedno pivo nebo zmrzlinu, ztratila by zcela svoji hodnotu. Jako zbožové peníze můžeme použít kožešiny, koření, olej, drahé látky nebo dobytek.

Peníze z drahých kovů

Peníze z drahých kovů částečně odstraňují problémy zbožových peněz. Jsou lépe skladovatelné i lépe dělitelné.

Problém může nastat u velkých transakcí, kdy je zdlouhavé probrat se velkým množstvím mincí a ověřit jejich pravost.

Papírové peníze

Papírové peníze jsou ještě lépe skladovatelné než peníze z drahých kovů. Z počátku byly kryté zlatem. V současné době hovoříme o penězích s nuceným oběhem. Tyto peníze nejsou kryté zlatem ani jiným drahým kovem nebo nerostnou surovinou. Jedná se o peníze bez vnitřní hodnoty.

Budeme-li se řídit heslem „papír snese všechno“, tak jsou vhodné pro velké i pro malé transakce. Záleží jen na jejich nominální hodnotě.

Virtuální peníze

Zatím posledním stupněm ve vývoji peněz jsou tzv. virtuální peníze, které existují pouze na v podobě „jedniček a nul“ na discích počítačů. Ne všechny peníze, které máte na svém bankovním účtu, tedy existují v papírové podobě.

Tyto peníze jsou „neomezeně“ dělitelné. I když v České republice už dávno neexistují desetníky, dvacetníky ani padesátníky, je možné prostřednictvím virtuálních peněz platit dokonce v haléřích.

Typy trhů

Trh je místo, kde dochází ke směně. Může jím být tržnice na rohu, hypermarket nebo internetový obchod.

Trh místní, národní a mezinárodní

Jedno z možných členění trhů je na trhy místní, národní a mezinárodní.

Na místním trhu jsou směňovány statky vyprodukované v daném regionu. V současné době bychom za místní trh mohli označit tzv. farmářské trhy.

Národní trh je trh v rámci jednoho státu. Jeho význam narůstal se zlepšujícími se možnostmi přepravy statků. Na národním trhu je obchodován například denní tisk a časopisy.

Mezinárodní neboli světový, globální trh vzniká díky mezinárodní dělbě práce a z ní vyplývající potřebou mezinárodního obchodu.

Trh dílčí a agregátní

Dílčí trhy spadají do oblasti mikroekonomické. Na trzích dílčích se poptává a nabízí jeden statek. Zkoumáme vlivy, které ovlivňují poptávku nebo nabídku právě tohoto jednoho statku.

Agregátní trhy řadíme do oblasti makroekonomické. Agregátní trh je trh veškerých statků v ekonomice.

Trh statků, výrobních faktorů a peněz

Trhy můžeme dále dělit podle toho, s čím se na nich obchoduje. Z tohoto hlediska rozlišujeme trhy statků (výrobků a služeb), trhy výrobních faktorů (práce, půdy a kapitálu) a trh peněz.

Tržní subjekty

Domácnosti

Domácnosti vystupují jako poptávající na trzích výrobků a služeb. Jelikož jsou vlastníky výrobních faktorů, na trzích výrobních faktorů vystupují jako nabízející. Ve zjednodušeném ekonomickém koloběhu dostávají domácnosti za pronajaté výrobní faktory odměnu ve formě mezd, úroků a pozemkových rent. Tyto prostředky pak používají k nákupu výrobků a služeb. Domácnosti vstupují na trhy za účelem maximalizace jejich užitku (při daném rozpočtovém omezení).

Firmy

Firmy neboli podniky vystupují na trzích výrobků a služeb jako nabízející. Naopak na trzích výrobních faktorů vystupují na straně poptávajících. Nejčastějším důvodem, proč firmy vstupují na trhy, je maximalizace zisku. Dalšími motivy mohou být i maximalizace obrátu nebo dosažení určitého postavení na trhu.

Stát

Stát neboli vláda může na trzích výrobků a služeb vystupovat jako poptávající ve formě státních zakázek i jako nabízející a to ve formě státních podniků. Stát vstupuje na trhy s cílem ovlivnit je. Záleží potom na smýšlení čelních představitelů státu, do jaké míry a v jakém smyslu chtějí trhy ovlivňovat.

Konkurence

Na konkurenci můžeme pohlížet z několika hledisek. Můžeme se zabývat konkurencí na straně poptávky, konkurencí na straně nabídky nebo konkurencí napříč trhem. Dále můžeme zkoumat konkurenci cenovou a konkurenci necenovou, konkurenci dokonalou a konkurenci nedokonalou.

Konkurence na straně poptávky

Konkurence na straně poptávky je „soutěž“ o to, kdo nakoupí co nejvýhodněji požadované množství daného statku. Konkurence na straně poptávky se silněji projevuje v situaci, kdy je na trh převis poptávky nad nabídkou – tzn., že při dané ceně je poptávané množství vyšší než nabízené množství.

Jak taková konkurence na straně poptávky v praxi vypadá? Představme si například situaci z výprodejů svatebních šatů v USA. Budoucí nevěsty jsou schopné se o daný model šatů dokonce i poprat.

Konkurence na straně nabídky

Převážná většina výrobců vstupuje na trh s cílem maximalizovat zisk. Aby toho dosáhli, usilují o to, prodat co nejvíce za co nejvyšší cenu. Navzájem mezi sebou „soutěží“ o přízeň zákazníka. Konkurence na straně nabídky se mnohem silněji projevuje v situaci, kdy je na trhu převis nabídky nad poptávkou – tzn., že při dané ceně je nabízené množství vyšší než poptávané množství. Firmy se tak o zákazníky na trhu „perou“. Není to však fyzický souboj, jak tomu může být u nastávajících nevěst.

Konkurence napříč trhem

Jedná se o konkurenci mezi poptávkou a nabídkou. Střetávají se zde požadavky spotřebitelů na co nejvýhodnější koupi a požadavky výrobců na co nejvýhodnější prodej. První chtějí nakoupit za co nejnižší cenu, druzí chtějí naopak za co nejvyšší cenu prodat.

Konkurence cenová

Cenová konkurence spočívá v tom, že se jednotlivé firmy snaží zaujmout zákazníka zejména cenou. Za konkurenční výhodu zde považujeme právě cenu nabízeného výrobku.

Konkurence necenová

Při necenové konkurenci se výrobci snaží zákazníka oslovit něčím jiným než cenou. Může jít například o záruční a pozáruční servis, prostředí, ve kterém je zboží nabízeno, ochotu personálu, bonusové programy, odměny za nákupy apod.

Konkurence dokonalá

Dokonalé konkurenci se budeme věnovat dále v samostatné kapitole.

Konkurence nedokonalá

Nedokonalé konkurenci bude taktéž věnována jedna z následujících kapitol.

Poptávka

Nejprve si ujasníme dva základní pojmy: poptávka a poptávané množství. Poptávka je klesající křivka, která zobrazuje vztah mezi cenou daného statku a jeho poptávaným množstvím. Poptávané množství je tedy jedna ze „souřadnic“ bodu na křivce poptávky.

Poptávka se posouvá, mění-li se jiný faktor, než cena.

Poptávané množství se mění se změnou ceny daného statku.

Zákon klesající poptávky

Zákon klesající poptávky nám říká, že pokud klesne cena daného statku, nabízené množství vzroste.

Substituční a důchodový efekt

Tyto efekty nám vysvětlují klesající charakter křivky poptávky.

Substituční efekt říká, že při zvýšení ceny daného statku (*ceteris paribus*) si spotřebitel za tento statek najde na trhu náhradu – substitut. Omezí nákupy původního statku – klesne poptávané množství.

Nacházíme-li se na trhu jablek, jejichž cena vzroste, přesuneme se jako spotřebitelé na trhy substitutů, jejichž ceny zůstaly zachovány – např. na trh hrušek.

Důchodový efekt potom říká, že vzroste-li cena daného statku (*ceteris paribus*), může si ho spotřebitel dovolit koupit méně (jeho nominální důchod se nezměnil).

Posuny poptávkové křivky

Celá křivka poptávky se posouvá, jak už bylo uvedeno výše, v případě, mění-li se jiný faktor než cena. Těmi faktory mohou být:

Změna důchodu spotřebitele

Pokud dochází ke změně důchodu spotřebitele, musíme si nejdříve uvědomit, o jaký statek se jedná. Zvláštní kategorii z tohoto pohledu tvoří statky méněcenné neboli podřadné. Do této kategorie spadají statky jako zboží z druhé ruky, instantní polévky nebo jízdu městskou hromadnou dopravou. Jsou to statky, které při růstu důchodu poptáváme méně. Stejně jako ostatní kategorie statků je i tato kategorie statků velice subjektivní. Jsou totiž lidé, kteří i při vysokém důchodu rádi nakupují v secondhandech, protože tam například objeví kusy oblečení, které jinde nekoupí.

Změna ceny substitutu

Spotřebitelské substituty jsou takové statky, které slouží k uspokojení stejných potřeb. Patří sem například jablka a hrušky, mikina a svetr, čaj a káva nebo chleba a rohlík. I tato kategorie statků je subjektivní. Pro někoho, kdo nepije kávu, není káva substitutem čaje. Jelikož nemůžeme v jednotlivých příkladech zohlednit všechny preference jednotlivých spotřebitelů, budeme za substituty považovat vždy ty statky, které slouží k uspokojení stejných potřeb. Takže káva a čaj jsou oba teplé nápoje, proto je budeme považovat za substituty.

Pokud roste cena substitutu, roste poptávka po sledovaném výrobku. Pokud tedy sledujeme trh s jablky a roste cena hrušek, poroste poptávka po jablkách (*ceteris paribus*). Spotřebitelé opustí trh s drahými hruškami a přesunou se na trh s jablky, jejichž cena se nezměnila. Poptávka po jablkách vzroste, poptávková křivka se posune doprava.

Změna ceny komplementu

Komplementy jsou statky, které jsou užívány společně. Jeden bez druhého nefunguje nebo jej není možné užívat správně. Jedná se například o žárovku a lampičku. Samotná žárovka nám ke svícení neposlouží, stejně tak jako samotná lampička. Komplementy jsou i auto a benzín, lyže a přeskáče, hardware a software nebo boty a tkaničky.

Pokud roste cena komplementu, klesá poptávka po sledovaném statku. Pokud roste cena komplementu, roste v podstatě cena „kompletu“. Roste-li cena klasických žárovek, roste cena provozu lampiček jako takových. V tom případě se poptávka po lampičkách posouvá směrem doleva.

Specifické faktory

Poptávku po určitém statku může ovlivňovat i počasí, roční období, reklama, vlivy módy nebo dostupnost substitutů.

Podíváme-li se na jednotlivé faktory postupně, tak v horkém letním počasí poroste poptávka po chlazených nápojích a zmrzlíně. Naopak může klesat poptávka po „těžkých“ jídlech nebo majonézových salátech. Za deštivého počasí roste poptávka po deštnících, holinkách, teplých nápojích a naopak klesá poptávka po posezení na zahrádkách restaurací nebo ubytování v kempech.

Roční období: během různých ročních období poptáváme různé druhy statků vážících se právě k tomu kterému období.

Reklama ovlivňuje nejednoho spotřebitele. Buď nás přesvědčí o kvalitách toho kterého výrobku, nebo nás přiměje k nákupu něčeho nového.

Velkou roli hraje také móda a to, co nosí nebo si kupují známé osobnosti – herci, zpěváci nebo sportovci.

Nabídka

Zákon rostoucí nabídky

Pokud cena nabízeného množství vzroste (*ceteris paribus*), pak mají vyrábějící tendenci nabízet více.

Posuny nabídkové křivky

Pokud se mění jiný faktor než cena daného statku, posouvá se celá křivka nabídky.

Změna ceny výrobního substitutu

Výrobní substituty jsou takové výrobky, které jsou snadno zaměnitelné ve výrobě. Když firma přechází z výroby jednoho statku na jiný a nemusí kvůli tomu přeškolovat zaměstnance ani významným způsobem upravovat výrobní zařízení, jedná se o výrobní substitut. Výrobními substituty jsou například dámské sukně a pánské kalhoty. Krejčí umí střihnout i ušít obojí.

Roste-li cena výrobního substitutu, klesá nabídka námi sledovaného statku. Jsme-li na trhu dámských sukní a roste-li cena pánských kalhot, klesá nabídka dámských sukní. Firma přesouvá najaté výrobní faktory na výrobu pro ni lukrativnějšího statku.

Změna ceny vstupů

Vstupy do výroby jsou jednak materiál, energie apod., ale i práce. Je to všechno to, co potřebujeme k výrobě daného výrobku.

Příklad

Například firemním nákladem jsou odvody na zdravotní a sociální pojištění placené zaměstnavatelem za své zaměstnance. V současné době je to 34% z hrubé mzdy. To znamená, že pokud přizná zaměstnavatel zaměstnanci hrubou mzdu ve výši 10000, musí pak k tomu zaplatit dalších 3400,-. Pokud by se tyto odvody snížily, klesly by náklady na zaměstnance a nabídka by se posunula směrem doprava.

Změna technologie

pokud dojde k technologickému pokroku, budu nabízet více – dokážu vyrábět efektivněji nebo s nižšími náklady.

Změna uspořádání trhu

Pokud dochází k monopolizaci trhu, nabídka klesá. Jedná se například o situaci, kdy jedna firma koupí svého konkurenta. Na trhu tak de facto ubude jedna firma, dojde k poklesu nabídky.

Tržní rovnováha a proces tvorby tržní ceny

Síly nabídky a poptávky na trhu povedou k rovnovážné ceně a k rovnovážnému množství neboli k tržní rovnováze. Rovnovážnou cenu označujeme PE, rovnovážné množství pak QE. Stav rovnováhy je velmi vzácný. Musely by se zafixovat tržní podmínky, což je prakticky neuskutečnitelné.

Funkce ceny v příkazové a tržní ekonomice

Již výše jsme se zmínili o cenách. Řekněme se nyní, jaké jsou funkce ceny. Cena jako taková má tři funkce a to funkci informační, motivační a alokační.

Informační funkce ceny

Když se například nějaký výrobní zdroj stane vzácnější, je třeba, aby o tom byly ekonomické subjekty informovány. Nejjednodušší způsob, jak jim to sdělit, je skrze cenu. Pokud je statek vzácnější, je také dražší.

Motivační funkce ceny

Informace o vyšší ceně vede například výrobce, aby drahé vstupy nahradili vstupy levnějšími a tím více vydělali. To je motivační funkce ceny.

Alokační funkce ceny

Souvisí s alokací výrobních faktorů. Pokud začnou výrobci poptávat levnější vstupy, reagují na to jejich dodavatelé a přesunou jimi najaté výrobní faktory z produkce drahých vstupů, o které momentálně není zájem na produkci vstupů levnějších.

Příklad

Příklad

Vysvětlíme si nyní na příkladu všechny tři funkce ceny. Dejme tomu, že se výrobce sýrů specializuje na výrobu kozího sýra. Jenže koz ubývá, lidé je doma příliš nechovají, a proto

cena koziho mléka roste. Vyšší cena INFORMUJE výrobce sýrů o tom, že koz ubývá a kozi mléko bude možná nedostatkovým vstupem. Proto se výrobce začne poohlížet po jiném vstupu. Sýry z kravského mléka se mu zdají příliš obyčejné, ale ovčí mléko se na trhu objevuje čím dál více. Vyšší cena koziho mléka ho tedy MOTIVUJE k tomu, aby si našel levnější vstupy do výroby. Díky tomu, že výrobce sýrů začne vyrábět ovčí sýry. Chovatelé dobytka pak ALOKUJÍ, neboli přesouvají, jimi najaté výrobní faktory na produkci ovčího mléka. To je tedy ALOKAČNÍ funkce ceny

Základní funkce trhu

Základním úkolem trhu je odpovídat na otázky Co?, Jak? a Pro koho?.

Na otázku Co? odpovídá konkurence na straně poptávky. V tržní ekonomice tuto otázku tedy řeší spotřebitelé. Oni volí mezi produkty, vybírají si, co se jim líbí a co ne, co budou nebo nebudou poptávat.

Na otázku Jak? odpovídá konkurence na straně nabídky. V tržní ekonomice odpověď na tuto otázku hledají firmy prostřednictvím svých technologií. Jak vyrábět – s co nejnižšími náklady, tak, aby byla firma konkurenceschopná apod.

Na otázku Pro koho? Odpovídají trhy výrobních faktorů. Možná se vám tato odpověď zdá zvláštní, ale je to prosté. Vyrábět se má pro toho, kdo na to má. Jelikož jsou domácnosti výhradními vlastníky výrobních faktorů, jak si uvedeme dále, pobírají za tyto VF i mzdy, renty a úroky. Každá domácnost má ve svém vlastnictví různé množství kapitálu a půdy a různě kvalitní pracovní sílu. Proto různé domácnosti dostávají různě vysoké platby za VF a mohou si tak dovolit nakupovat různě drahé statky. Takže to, kolik má domácnost peněz závisí na tom, kolik VF a jak kvalitních vlastní. Podle toho si i vybírá na trhu to, co si může dovolit koupit.

Klady a nedostatky trhu

Kladem trhu je to, že je to zatím nejlepší poznaná regulátor a stimulátor ekonomiky. Dokáže odpovídat na otázky co, jak a pro koho.

Nedostatkem jsou tržní selhání v podobě monopolní síly, veřejných statků, externalit a asymetrických informací.

Neviditelná ruka trhu

Termín neviditelná ruka trhu je spojován s osobou Adama Smithe. „Jeho přístup k výše uvedeným souvislostem je založen na představě, že všechny ekonomické jevy a procesy jsou odvozeny z přirozené povahy člověka. Ten sleduje svůj soukromý osobní zájem a tím uvádí do chodu síly, které jsou zdrojem pohybu celého systému a jeho vývoje. Neviditelná ruka trhu pak vyjadřuje mechanismus utváření souladu (harmonie) individuálního a společenského zájmu.“ (převzato z <http://is.muni.cz/elportal/estud/esf/js08/dejiny/web/ch05s02.html>)

V tomto ohledu je nejpřirozenější vlastností každého člověka sledování jeho vlastního soukromého zájmu.

Chování spotřebitele a formování poptávky

Cíl kapitoly

Po prostudování kapitoly budete schopni:

- Charakterizovat cíl spotřebitele
- Vysvětlit kardinalistickou teorii užitku a odvození poptávkové křivky
- Vysvětlit Gossenovy zákony
- Vysvětlit ordinalistickou teorii užitku a odvození poptávkové křivky
- Vypočítat elasticity poptávky
- Charakterizovat tržní poptávku

Časové požadavky ke studiu:

Ke studiu této kapitoly budete potřebovat 5 hodin vašeho času.

Požadované vstupní znalosti:

Nezbytné je mít nastudované předchozí kapitoly.

Doporučení ke studiu

Rozhodování spotřebitele na trzích finálních statků je každému blízké a pro se jím při výkladu parciálních ekonomických problémů začíná. Zde odvozená poptávka bude vystupovat ve všech následujících kapitolách jako exogenně daná.

Klíčová slova

Cíl spotřebitele, kardinalistická teorie užitku, Gossenovy zákony, ordinalistická teorie užitku, elasticity poptávky, tržní poptávka

Literatura

- viz sylab předmětu

Cíl spotřebitele

Cílem spotřebitele je maximalizace užitku při daném rozpočtovém omezení.

Užitek je subjektivní pocit uspokojení plynoucí ze spotřeby daného statku.

Kardinalistická teorie užitku

Kardinalistická teorie užitku říká, že užitek je přímo měřitelný. Hodnotu užitku můžeme měřit v penězích.

Celkový užitek TU

Celkový užitek je subjektivní pocit uspokojení plynoucí ze spotřeby daného (celkového) množství statku. Celkový užitek s rostoucí spotřebou nejprve roste, poté klesá. Graficky ho zobrazujeme jako parabolu, kde na osu x nanášíme množství spotřebovávaného statku a na osu y hodnotu celkového užitku.

Mezní užitek MU

Mezní užitek je subjektivní pocit uspokojení plynoucí ze spotřeby další (dodatečné) jednotky statku. S rostoucí spotřebou mezní užitek klesá.

Mezní užitek vypočítáme z celkového užitku dvěma způsoby. Buď jako rozdíl hodnot dvou celkových užitek, tím získáme hodnotu mezního užitku mezi body. Nebo pomocí derivace funkce celkového užitku. Tak získáme hodnotu mezního užitku v konkrétním bodě. Pokud celkový užitek zobrazujeme jako parabolu, potom mezní užitek zobrazujeme jako klesající část přímky. Na osu x nanášíme množství statku, na osu y potom hodnotu mezního užitku. Důležitá je i souvztažnost mezi grafy celkového a mezního užitku. Platí, že v bodě, kde je celkový užitek maximální, je mezní užitek roven nule.

Gossenovy zákony

1. Gossenův zákon: Mezní užitek má s růstem spotřebovávaného množství tendenci klesat. Je to zcela logické. První spotřebovaná jednotka statku nám přinese největší uspokojení. Pokud mám žízeň, tak první sklenice vody mi tu žízeň uhasí nejvíce. Stejně tak pokud mám hlad, první párek v rohlíku mi ho zažene nejvíce. Podobně jako když se učím, tak za první půlhodinu učení se toho naučím nejvíce, přinese mi největší užitek, Další hodina už tak produktivní nebude.
2. Gossenův zákon (Zákon o rovnosti mezních užiteků): Racionálně jednající spotřebitel zvyšuje objem nákupu určitého zboží až do bodu, kdy se MU poslední peněžní jednotky vynaložené na jeho nákup rovná meznímu užitku poslední peněžní jednotky vynaložené na nákup všech ostatních statků.

Odvození poptávkové křivky

Při odvozování křivky poptávky vycházíme z toho, že spotřebitel je v rovnováze. To je v případě, že se poměry mezních užiteků a cen jednotlivých statků rovnají.

Pokud je tato rovnováha porušena například tím, že dojde k růstu ceny statku X, dojde tím ke snížení poměru MU_x/P_x . Spotřebitel tak bude statku X kupovat méně a tím dojde k navýšení MU a obnovení rovnováhy.

Obdobně by tomu bylo i v případě, kdy by došlo ke snížení ceny statku X. Pak by poměr MU_x/P_x byl naopak vyšší a spotřebitel by daného statku kupoval více, tím by MU klesal a poměr MU a ceny by se dostal na roveň poměrů MU a P ostatních statků a spotřebitel by se opět dostal do rovnováhy.

Grafické odvození provedeme pomocí severního a jižního grafu, kdy do severního grafu zakreslíme funkci mezního užitku a do jižního pak budeme zobrazovat funkci poptávky.

Ordinalistická teorie užitku

Ordinalistická teorie užitku říká, že užitek není přímo měřitelný. Spotřebitel podle této teorie není schopen ohodnotit užitek plynoucí ze spotřeby daného statku penězi. Je pouze schopen říci, který statek nebo kombinace statků přináší spotřebiteli větší či menší užitek.

Aniž bychom cokoli věděli o spotřebitelských preferencích, vykazuje naše rozhodování určité obecné rysy. Těmto společným rysům říkáme axiomy. Uvedeme si zde tři základní axiomy.

Axiom úplnosti srovnání

Tento axiom říká, že spotřebitel dokáže porovnat jakékoli kombinace statků v tom smyslu, že dokáže říci, který je lepší nebo zda jsou pro něj oba dva stejně dobré.

Axiom tranzitivity

Pro každé tři spotřebitelské koše platí, že pokud A je lepší než B a B je lepší než C, pak i A je lepší než C.

Axiom nepřesycení

Tento axiom říká, že více je lépe. Samozřejmě i zde platí určitá omezení. Nikdo nesní 100 rohlíků najednou. Ale v očích spotřebitelů je více lépe. V restauracích hledíme na to, aby porce byla dostatečně velká, pokud se vyskytne akce 1+1 zdarma, tak si prakticky vždy vezmeme 2 výrobky a ne jenom jeden apod.

Indiferenční křivka

V rámci ordinalistické teorie užítu zobrazujeme spotřebitelské preference pomocí indiferenčních křivek.

Indiferenční křivky označujeme IC a jedná se o množinu kombinací statků X a Y, které přinášejí spotřebiteli stejný užitek. Je to tedy křivka stejného užítu.

Indiferenční křivky zobrazujeme jako klesající, konvexní křivky, které se neprotínají. Čím je IC vzdálenější od počátku, tím vyšší úroveň užítu zobrazuje.

Sklon křivky IC nám udává mezní míra substituce ve spotřebě – MRSC. Tu vypočteme jako změnu množství statku Y ku změně množství statku X. Je to poměr, v němž je spotřebitel ochoten nahrazovat (substituovat) jeden statek za druhý, aniž by došlo ke změně užítu.

Linie rozpočtu

Ukazuje, jak spotřebitel rozděluje svůj důchod mezi nákup dvou statků.

Linii rozpočtu značíme BL a můžeme ji zapsat ve tvaru BL: $I = P_x \cdot X + P_y \cdot Y$.

Sklon linie rozpočtu udává mezní míra transformace ve směně (MRSE). Je to poměr, v jakém spotřebitel směňuje statky (vyměňuje je ve svém spotřebitelském koši jeden za druhý).

$MRSE = \Delta Y / \Delta X = P_x / P_y$

Optimum spotřebitele

Spotřebitel je v optimu v bodě, kde se MRSC rovná MRSE. Jedná se o bod, kde se dotýká indiferenční křivka a linie rozpočtu.

Odvození poptávkové křivky

Poptávkovou křivku odvozujeme pomocí severního a jižního grafu. Do severního grafu zakreslujeme indiferenční křivky a linie rozpočtu. Do jižního grafu zakreslujeme poptávkovou křivku. Vycházíme z toho, že cena statku Y, jehož množství nanášíme na osu y, se nemění. Mění se pouze cena statku X, jehož množství nanášíme v severním grafu na osu x. Pracujeme s třemi různými cenami statku X. Díky tomu do severního grafu zakreslíme 3 linie rozpočtu vycházející na ose y ze stejného bodu a tři indiferenční křivky, z nichž každá se dotýká jedné linie rozpočtu. Tři vzniklá optima přenášíme do jižního grafu, kde na osu x nanášíme množství statku X a na osu y cenu statku X. Průsečíky přenesených optim a tři úrovně ceny spojíme a tím získáme individuální poptávkovou křivku po statku X. (Graf viz např. Macáková, kap. 4)

Elasticita poptávky

Elasticita neboli pružnost znamená schopnost spotřebitele reagovat na změnu ceny statku změnou poptávaného množství. Pokud spotřebitel reaguje silně, tzn., že zaznamenává i malé změny ceny a reaguje změnou poptávaného množství, hovoříme o poptávce elasticke. Pokud ani velká změna ceny nevyvolá změnu poptávaného množství, hovoříme o poptávce neelastické.

Výpočet elasticity

Cenovou elasticitu poptávky vypočítáme jako procentní změnu poptávaného množství ku procentní změně ceny daného statku.

Neelastická poptávka

Vypočtená hodnota je menší než 1. Poptávková křivka je strmá.

Elastická poptávka

Vypočtená hodnota je větší než 1. Poptávková křivka je plochá.

Jednotkově elastická poptávka

Vypočtená hodnota je rovna jedné.

Faktory ovlivňující elasticitu poptávky

Povaha potřeb

Pokud se jedná o statek nezbytný, je poptávka po něm neelastická. Za nezbytné statky můžeme považovat například základní potraviny.

Existence a dostupnost substitutů

Pokud daný statek nemá blízké substituty nebo nejsou tyto substituty pro spotřebitele dostupné, poptávka je neelastická. Spotřebitel nemá na trhu žádnou dostupnou alternativu, proto se poptávané množství se změnou ceny příliš nemění.

Statky, které nemají blízké substituty: sůl, lístky na finále Ligy mistrů, nafta.

Podíl výdajů na daný statek k celkovým výdajům domácnosti

Pokud výdaje na daný statek tvoří pouze malou část celkových výdajů domácnosti, poptávka je neelastická.

Jedná se zejména o levné statky, které nekupujeme příliš často. Mohou sem patřit například sirky, některé druhy koření, hřbitovní svíčka nebo baterka do hodin.

Čas

V delším časovém horizontu má spotřebitel možnost najít na trhu například substituty.

Tržní poptávka

Tržní poptávka je horizontálním součtem individuálních poptávkových křivek. Nasčítáváme tedy poptávaná množství jednotlivých spotřebitelů při různých úrovních ceny. Nikdy nesčítáme ceny. (Graficky viz například Samuelson, kapitola 19)

Produkční analýza a analýza nákladů

Cíl kapitoly

Po prostudování kapitoly budete schopni:

- Vysvětlit příčiny existence firem a jejich cíle
- Popsat krátkodobé a dlouhodobé produkční funkce
- Charakterizovat a vysvětlit náklady v krátkém období
- Charakterizovat a vysvětlit náklady v dlouhém období

Časové požadavky ke studiu:

Ke studiu této kapitoly budete potřebovat 5 hodin vašeho času.

Požadované vstupní znalosti:

Vhodné je mít nastudované předchozí kapitoly.

Doporučení ke studiu

Znalost základní analýzy vstupů firmy je předpokladem pro pochopení dalších kapitol.

Klíčová slova

Příčiny existence firem, cíle firem, krátkodobá produkční funkce, dlouhodobá produkční funkce, náklady v krátkém období, náklady v dlouhém období

Literatura

- viz sylab předmětu

Příčiny existence firem

Cíle firem

Základním cílem většiny firem je maximalizace zisku. Firmy samozřejmě mohou mít i jiné cíle jako je dosažení určitého tržního postavení nebo maximalizace obrátu. Všem těmto ostatním cílům říkáme alternativní cíle firmy. Tyto cíle budou podrobněji popsány v jedné z následujících kapitol.

Produkční funkce

Produkční funkce nám ukazuje vztah mezi množstvím použitých výrobních faktorů (vstupů) a vyrobeným výstupem. Rozlišujeme produkční funkci v krátkém a v dlouhém období. Hlavní rozdíl je v tom, že v krátkém období je pouze jeden výrobní faktor variabilní – tzn. je možné ho dle potřeby najímat více či méně. Množství ostatních výrobních faktorů je fixní, tedy neměnné. Pro jednoduchost uvažujeme pouze dva výrobní faktory a to práci a kapitál. V krátkém období je kapitál fixní a práce variabilní. V dlouhém období jsou oba dva tyto výrobní faktory variabilní.

Krátkodobá produkční funkce

V krátkém období je kapitál fixní a práce variabilní, jak bylo uvedeno výše. V krátkém období budeme rozlišovat následující funkce: funkci celkového fyzického produktu, funkci průměrného fyzického produktu a funkci mezního fyzického produktu.

Celkový fyzický produkt TPP

Funkce celkového fyzického produktu nám ukazuje, jaké množství produkce je vyrobeno při zapojení určitého množství jednotek práce. Při grafickém zobrazení nanášíme na osu x množství práce L a na osu y velikost výstupu Q neboli TPP. Je-li TPP roven 150, znamená to, že se stávajícími zaměstnanci a při daném objemu kapitálu vyrobí firma 150 ks produkce.

Průměrný fyzický produkt APP

Průměrný fyzický produkt nám ukazuje, jaký objem produkce v průměru připadá na jednoho zaměstnance (na jednotku práce). Je-li APP roven 9, znamená to, že každý z najatých zaměstnanců vyrobí v průměru 9 kusů produkce.

Mezní fyzický produkt MPP

Mezní fyzický produkt nám ukazuje, jaký objem produkce připadá na dalšího najatého zaměstnance (na další najatou jednotku práce). Je-li MPP např. druhého zaměstnance 20, znamená to, že druhý najatý zaměstnanec vyrobí 20 kusů produkce.

Body A, B, C

Tyto body využijeme při vysvětlování výrobních stádií.

Bod A představuje maximum mezního fyzického produktu. V tomto bodě firma maximalizuje výnosy z variabilního vstupu. Do bodu A tedy výnos z variabilního vstupu roste, v bodě A je maximální a od bodu A klesá. Od bodu A se prosazuje zákon klesajících výnosů.

Bod B představuje maximum průměrného fyzického produktu. Do bodu B roste průměrný produkt variabilního i fixního vstupu.

Bod C představuje maximum celkového fyzického produktu. Další najatá jednotka vstupu tak celkový výstup snižuje.

Výrobní stádia

V krátkém období rozlišujeme 3 výrobní stádia.

První výrobní stádium trvá do bodu B. Je to z toho důvodu, že do bodu B roste efektivita pronajímaných vstupů (práce a kapitálu) – roste APP.

Druhé výrobní stádium je mezi body B a C a označujeme ho jako výrobní stádium optimální.

Třetí výrobní stádium začíná bodem C. Toto stádium již optimální není. Další najatí jednotka práce snižuje hodnotu celkového výstupu, což pro jakoukoli firmu jistě není optimální.

Dlouhodobá produkční funkce

V dlouhém období jsou všechny výrobní faktory variabilní. Můžeme tedy měnit jak množství práce, tak množství kapitálu. V dlouhém období pracujeme s izokvantou a izokostou.

Izokvanta

Izokvanta je označována jako křivka stejného výstupu. Zobrazuje různé kombinace práce a kapitálu, které vedou ke stejnému celkovému výstupu. Označujeme ji písmenem Q . Soubor izokvant označujeme jako izokvanovou mapu. Můžeme zde sledovat určitou analogii s indifferenční mapou v teorii spotřebitele. I zde tedy platí, že čím je křivka vzdálenější od počátku, tím představuje větší celkový objem produkce. Izokvanty jsou stejně jako

indiferenční křivky klesající, konvexní vzhledem k počátku a vzájemně se neprotínají. Pokud zobrazujeme izokvantu graficky, na osy nanášíme množství práce L a množství kapitálu K . Sklon izokvanty je označován jako *mezní míra technické substituce* MRTS. Mezní míra technické substituce představuje poměr, v němž je ve výrobním procesu možné nahrazovat kapitál prací, aniž by došlo je změně velikosti celkového výstupu firmy.

$$MRTS = -\Delta K / \Delta L = MPP_L / MPP_K$$

Izokosta

Izokvanta představuje náklady firmy. Jedná se o křivku stejných nákladů. Ukazuje nám takové kombinace množství práce a kapitálu, které si firma může najmout při stejné výši nákladů. Izokostu zapisujeme ve tvaru $TC = w \cdot L + r \cdot K$. Jedná se o lineární klesající funkci. Izokostu zobrazujeme do stejného systému souřadnic jako izokvantu.

Sklon izokosty nám vyjadřuje, v jakém poměru může firma nahrazovat jednotlivé výrobní faktory, aniž by se změnila velikost celkových nákladů. Sklon spočítáme jako následující poměr: $-\Delta K / \Delta L = w/r$.

Optimum firmy v dlouhém období

Optimum firmy v dlouhém období se nachází v bodě, kde se izokvanta DOTÝKÁ izokosty. Je to v bodě, kde se rovnají sklony obou křivek.

$$w/r = MPP_L / MPP_K$$

Křivka růstu výstupu

Křivku růstu výstupu konstruujeme jako soubor optim, tedy bodů dotyku izokvant a izokost. Pokud se tato křivka přiklání k ose, na kterou nanášíme objem zapojeného kapitálu, můžeme konstatovat, že se jedná o kapitálově náročnější výrobu. V případě, že se kloní k ose, na kterou nanášíme objem zapojené práce, jedná se o výrobu náročnější na pracovní sílu.

Analýza nákladů v krátkém období

Fixní náklady

Fixní náklady jsou náklady, které nejsou odvislé od velikosti produkce. Firma je musí hradit, ať vyrábí nebo nevyrábí, ať se jí daří nebo nedaří. Firma v krátkém období nemůže ovlivnit velikost těchto nákladů.

Do fixních nákladů řadíme např. platby nájemného, leasingové splátky, splátky úvěrů nebo platy THP pracovníků.

Fixní náklady zobrazujeme jako konstantní funkci právě v úrovni fixních nákladů.

Variabilní náklady

Variabilní náklady jsou odvislé od velikosti produkce. Nevyrábí-li firma, variabilní náklady jsou nulové. S růstem produkce tyto náklady rostou. V kurzu mikroekonomie je nezobrazujeme jako lineární, ale tak, aby zohledňovaly zákon klesajících výnosů!

Odvozujeme je totiž od tvaru krátkodobé produkční funkce. Variabilní náklady a funkce TPP jsou funkce dokonale inverzní, tzn. souměrné podle osy prvního a třetího kvadrantu.

Do variabilních nákladů zahrnujeme náklady na materiál, mzdy výrobních dělníků apod.

Celkové náklady

Celkové náklady jsou součtem fixních a variabilních nákladů. Začínají na úrovni fixních nákladů a mají stejný průběh jako náklady variabilní.

Mezní náklady

Další kategorií nákladů jsou náklady mezní. Mezní náklady jsou náklady na dodatečnou jednotku produkce. Odvozujeme je buď z nákladů variabilních, nebo celkových. Matematicky je počítáme jako derivaci nákladů celkových nebo variabilních. Zpočátku mají klesající průběh, posléze rostou a to od bodu, kdy se začne prosazovat zákon klesajících výnosů.

Průměrné náklady

Průměrné náklady sledujeme u nákladů celkových, variabilních a fixních. Průměrné náklady počítáme jako náklady (celkové, variabilní nebo fixní) ku množství produkce.

Průměrné náklady $AC = TC/Q$ Průměrné náklady jsou zpočátku klesající, poté rostoucí. Svého minima dosahují v průsečíku s mezními náklady.

Průměrné variabilní náklady $AVC = VC/Q$ Průměrné variabilní náklady jsou nejprve klesající, poté rostoucí, Svého minima dosahují v průsečíku s mezními náklady. Jsou položeny níže než průměrné náklady a to o velikost průměrných fixních nákladů. Vzdálenost mezi AC a AVC je proto nejprve „velká“, postupně se ale zmenšuje, jak klesají AFC .

Průměrné fixní náklady $AFC = FC/Q$ Průběh těchto nákladů vychází z konstantní funkce fixních nákladů. Jsou tedy stále klesající, nikdy však neprotnou osu x , na kterou nanášíme množství produkce, ani se jí nedotknou.

Analýza nákladů v dlouhém období

V dlouhém období uvažujeme pouze o nákladech variabilních. Fixní náklady v dlouhém období neuvažujeme a to z toho důvodu, že dlouhé období je natolik dlouhé, že je možná jejich změna. Je možné dohodnout novou výši nájemného či leasingových splátek, upravit počet THP pracovníků apod.

Celkové náklady v dlouhém období mají tvar stejný jako v krátkém období, ale vycházejí z počátku. Nejsou však odvozeny od křivky TPP ! Jejich tvar je odvozen z bodů dotyku izokvant a izokost.

Příjmy a zisk

Cíl kapitoly

Po prostudování kapitoly budete schopni:

- Charakterizovat celkový, průměrný a mezní příjem
- Rozlišit účetní, ekonomický a normální zisk

Časové požadavky ke studiu:

Ke studiu této kapitoly budete potřebovat 3 hodiny vašeho času.

Požadované vstupní znalosti:

Nezbytné je mít nastudovanou předchozí kapitolu.

Doporučení ke studiu

Příjmy tvoří druhou složku funkce zisku. Velikost zisku je pak rozhodujícím faktorem pro odvození nabídky, které bude provedeno v následující kapitole.

Klíčová slova

Celkový příjem, průměrný a mezní příjem, zisk, účetní a čistý ekonomický zisk, normální zisk

Literatura

- viz sylab předmětu

Celkový příjem

Celkový příjem označujeme zkratkou TR. Nejjednodušeji ho můžeme zapsat jako $TR = P \cdot Q$, tedy součin ceny, za jakou je produkce prodávána, krát množství této produkce.

V dokonalé konkurenci má tvar rostoucí (pozitivně skloněné) přímky. Firma v dokonalé konkurenci je totiž schopná za danou cenu prodat jakékoli množství své produkce. Sklon křivky TR je potom dům výší ceny.

V nedokonalé konkurenci zobrazujeme funkci celkového příjmu jako parabolu. Chce-li firma v nedokonalé konkurenci prodat více, musí totiž snížit cenu. Zde můžeme najít maximum celkového příjmu. Proto v rámci nedokonalé konkurence můžeme řešit úlohu o maximalizaci obratu.

Průměrný příjem

Průměrný příjem značíme AR a vypočítáme ho jako TR/Q . Jedná se tedy o průměrný příjem na jednotku produkce.

V dokonalé konkurenci je průměrný příjem konstantní na úrovni ceny produktu ($AR = P$).

V nedokonalé konkurenci je AR klesající přímkou.

Mezní příjem

Mezní příjem je příjem z dodatečně prodané jednotky produkce. Značíme jej MR. Tuto kategorii příjmu spočítáme jako první derivaci celkového příjmu podle Q.

V dokonalé konkurenci se mezní příjem opět rovná ceně ($MR = P$). Jde znovu o konstantní funkci na úrovni ceny produkce můžeme tedy psát $MR = AR = P$.

V nedokonalé konkurenci se jedná o klesající přímku. Tato přímka však není totožná s funkcí AR. Mezní příjmy klesají dvakrát rychleji než příjmy průměrné. Hodnoty nula dosahují v momentě, kdy celkový příjem je maximální. Průměrný příjem dosahuje hodnoty nula až v bodě, kdy je celkový příjem také nulový.

Zisk, účetní a čistý ekonomický zisk, normální zisk

Zisk

Zisk označujeme písmenem Z nebo řeckým písmenem π . Spočítáme ho jako rozdíl celkových příjmů a celkových nákladů. $Z = TR - \text{náklady}$.

Rozlišujeme různé kategorie zisku. Vždy záleží na tom, jaké kategorie nákladů použijeme pro výpočet zisku.

Obecně zapisujeme ve tvaru $Z = TR - TC$. Můžeme rozepsat i do tvaru $Z = (AR - AC) * Q$.

Účetní zisk

Účetní zisk spočítáme jako celkové příjmy mínus účetní náklady.

účetní zisk = $TR - \text{explicitní náklady}$

Čistý ekonomický zisk = ekonomický zisk

Čistý ekonomický zisk spočítáme jako celkové příjmy – (explicitní + implicitní náklady).

Oproti účetnímu zisku tedy ještě odečítáme náklady obětované příležitosti.

Čistý ekonomický zisk = $TR - (\text{explicitní náklady} + \text{implicitní náklady})$

Čistý ekonomický zisk = $TR - TC$

Čistý ekonomický zisk = účetní zisk – implicitní náklady

Normální zisk

Normální zisk je roven implicitním nákladům firmy. „Normální zisk je určen alternativními náklady použití výrobních faktorů ve vlastnictví majitele firmy, rovná se tedy implicitním nákladům. Normální zisk je implicitní důchod, který zahrnuje: výnos práce podnikatele, výnos kapitálu a jiných výrobních faktorů v jeho vlastnictví a odměnu za podstoupené podnikatelské riziko.“ (Macáková, s. 90-91)

Příklad – kategorie zisku

Příklad je převzatý z učebnice Macáková – Mikroekonomie, s. 91

Rozdíl mezi čistým ekonomickým ziskem a účetním ziskem si můžeme ukázat na jednoduchém příkladě. Pan Pilný se rozhodne podnikat v oblasti výroby cukrářských výrobků. K výrobě používá vlastní kapitál a výrobu zařídil v přízemí svého rodinného domu. Jeho náklady za rok mají následující strukturu: mzdové náklady 720 tis. Kč, odpisy 200 tis. Kč, materiál a ostatní náklady 480 tis. Kč, tj. celkem 1400 tis. Kč. Firma prodá 200 tisíc kusů ročně za průměrnou cenu 12 Kč. Účetní zisk vypočítáme jednoduše jako rozdíl celkových příjmů a implicitních nákladů (EC).

$TR = P * Q = 12 * 200\,000 = 2\,400\,000$ a $EC = 1\,400\,000$, tzn., že účetní zisk je $TR - EC = 2\,400\,000 - 1\,400\,000 = 1\,000\,000$ Kč. Pan Pilný tedy vykazuje účetní zisk 1 mil. Kč. Jaký je

ale jeho čistý ekonomický zisk? K tomu musíme znát alternativní náklady výrobních faktorů ve vlastnictví pana Pilného.

Předpokládejme, že si se svou kvalifikací může vydělat jako zaměstnanec 180 tis. Kč ročně. Pokud nebude podnikat, může pronajmout prostory za nájem 420 tis. Kč ročně. Peníze vložené do podnikání by přinesly roční úrok 100 tis. Kč. Implicitní náklady (IC) dostaneme součtem ušlé mzdy (180 000 Kč), ušlého nájemného (420 000 Kč) a ušlého úroku (100 000 Kč), což je celkem 700 000 Kč. Celkové náklady dostaneme součtem explicitních a implicitních nákladů, tedy $EC + IC = 1\,400\,000 + 700\,000 = 2\,100\,000$ Kč. Ekonomický zisk určuje rozdíl $TR - TC = 2\,400\,000 - 2\,100\,000 = 300\,000$ Kč.

Účetní zisk pana Pilného je 1 mil. Kč, jeho ekonomický zisk je 300 tis. Kč. (všimněte si, že ekonomický zisk je současně rozdílem mezi účetním ziskem a implicitními náklady.)

Představme si, že pan Pilný dostane nabídku zaměstnání jako manažer firmy se zahraniční účastí s ročním platem 680 tis. Kč. Tuto nabídku odmítne a i nadále bude podnikat samostatně. Jaký bude jeho ekonomický zisk? Implicitní náklady budou v tomto případě $680\,000 + 420\,000 + 100\,000 = 1\,200\,000$ Kč. Jelikož je účetní zisk 1 mil. Kč, je ekonomický zisk záporný ve výši - 200 tis. Kč ($TR = 2\,400\,000$ a $TC = 2\,600\,000$).

Maximalizace zisku

Problém maximalizace zisku můžeme řešit graficky nebo algebraicky.

Algebraicky vyjdeme z rovnice $Z = TR - TC$. Chceme-li zisk maximalizovat, musíme tuto funkci zderivovat a položit rovnu nule. Po derivaci získáme tvar $Z' = MR - MC$. Položíme rovno nule a získáme $MR - MC = 0$. Převedením mezních nákladů na pravou stranu rovnice získáme zlaté pravidlo maximalizace zisku, které platí jak v dokonalé, tak v nedokonalé konkurenci. Zlaté pravidlo maximalizace zisku má tvar $MR = MC$. Z tohoto pravidla budeme vycházet, když budeme hledat rovnovážné množství a rovnovážnou cenu pro firmu maximalizující zisk.

Grafické řešení naleznete ve speciálním souboru s grafy.

Firma v dokonalé konkurenci, tvorba nabídkové křivky

Cíl kapitoly

Po prostudování kapitoly budete schopni:

- Vypočítat výstup dokonale konkurenční firmy
- Odvodit nabídkovou křivku
- Vysvětlit bod uzavření firmy a bod zvratu
- Vypočítat elasticitu nabídky
- Charakterizovat tržní nabídku

Časové požadavky ke studiu:

Ke studiu této kapitoly budete potřebovat 4 hodiny vašeho času.

Požadované vstupní znalosti:

Nezbytné je mít nastudované dvě předchozí kapitoly.

Doporučení ke studiu

Nabídková křivka spolu s křivkou poptávky tvoří základní ingredience modelu dokonale konkurenčního trhu, který bude vysvětlen v následující kapitole.

Klíčová slova

Volba výstupu dokonale konkurenční firmou, odvození nabídkové křivky, nabídka firmy a bod uzavření, nabídka firmy a bod zvratu, elasticita nabídky, tržní nabídka

Literatura

- viz sylab předmětu

Model dokonalé konkurence

Předpoklady modelu dokonalé konkurence

- mnoho drobných subjektů – neexistuje zde žádný subjekt, který by „vyčníval“ nad ostatní např. velikostí své produkce.
- homogenní produkt – nepoznáme, od kterého výrobce pochází. Neexistují značky ani jiná možnost rozlišení výrobků. Na skutečných trzích bychom jako homogenní produkty označili ovoce, zeleninu, obilí apod. Pokud si v obchodě kupujeme např. brambory, nepoznáme, od kterého konkrétního pěstitele pocházejí.
- symetrické informace – všechny subjekty v ekonomice jsou stejně informované
- volný vstup a výstup do/z odvětví – neexistují zde bariéry pro vstup do odvětví v podobě např. fixních nákladů (nákup strojů a zařízení) ani administrativní bariéry v podobě nutnosti získání licence apod.

Důsledkem těchto předpokladů je, že žádný z výrobců není schopen ovlivnit cenu své produkce. Cena se tvoří na trhu a firmy jsou příjemci ceny.

Volba výstupu dokonale konkurenční firmou

Cílem dokonale konkurenční firmy je maximalizace zisku. Vycházíme zde ze zlatého pravidla maximalizace zisku, kdy $MR = MC$. Tvary křivek odpovídají křivkám nákladů a příjmů, jak bylo uvedeno v předchozí kapitole. Do grafu, ve kterém zobrazujeme volbu výstupu dokonale konkurenční firmou zakreslujeme následující funkce: funkci mezních nákladů MC, funkci mezních příjmů $MR (= AR = d = P)$. Z průsečíku těchto křivek odvodíme rovnovážné množství a rovnovážnou cenu. Chceme-li zakreslit velikost zisku, popřípadě ztráty, musíme graf doplnit o křivku průměrných nákladů AC. Pokud jsou v daném bodě optima AC větší než AR, firma je ve ztrátě, pokud jsou AC nižší než AR, firma je v zisku. Pokud se rovnají, firma realizuje nulový ekonomický zisk.

Krátké období

V krátkém období může dokonale konkurenční firma dosahovat ztráty nebo zisku.

Dlouhé období

V dlouhém období realizuje dokonale konkurenční firma pouze nulový ekonomický zisk. Pokud firmy v krátkém období v daném odvětví realizují zisk, „láká“ to do tohoto odvětví další firmy. Nastolování rovnováhy v dlouhém období probíhá přes posun příjmových, nikoli nákladových funkcí.

Tvorba nabídkové křivky

Křivku nabídky konstruujeme pomocí grafu mezních nákladů. Viz příloha s grafy.

Nabídka firmy a bod uzavření

Bod uzavření firmy

Bod uzavření firmy odpovídá stavu, kdy $P = AVC$ neboli $TR = VC$. Je to zlomový bod mezi odchodem firmy z trhu (když cena klesne pod AVC) a jejím setrváním na trhu. V tomto bodě firma realizuje stejně velkou ztrátu, ať na trhu zůstane nebo z něj odejde.

$P < AVC$ Pokud cena klesne pod úroveň průměrných variabilních nákladů, firmě se vyplatí z trhu odejít. Pokud odejde, bude mít ztrátu ve výši fixních nákladů. Pokud na trhu setrvá, bude mít ztrátu ve výši fixních nákladů a části variabilních nákladů, které nedokáže zaplatit díky nízké ceně produkce.

$P > AVC$ Pokud je cena vyšší než AVC, firmě se vyplatí na trhu zůstat. Pokud odejde, bude mít ztrátu ve výši fixních nákladů. Pokud na trhu zůstane, zaplatí díky vyšší ceně veškeré variabilní náklady a část nákladů fixních. Její ztráta tedy bude menší, když na trhu zůstane.

Nabídka firmy v krátkém období začíná právě na bodu uzavření firmy.

Nabídka firmy a bod zvratu

Bod zvratu

Bod zvratu je bod, kdy se celkové příjmy rovnají celkovým nákladům ($TR = TC$), neboli $P = AC$. Je to bod, kdy firma není ani ve ztrátě ani v zisku. Jedná se tedy o přelomový bod mezi ztrátou a ziskem. V tomto bodě začíná nabídka firmy v dlouhém období.

Pokud je cena nižší než průměrné náklady, firma je ve ztrátě, protože ze svých příjmů nedokáže pokrýt veškeré náklady ($FC + VC$).

Pokud je cena vyšší než průměrné náklady, firma je zisková.

Elasticita nabídky

Výpočet elasticity

Cenovou elasticitu nabídky počítáme obdobně jako cenovou elasticitu poptávky. Jediný rozdíl je v tom, že místo změny poptávaného množství dosazujeme do příslušného vzorce změnu nabízeného množství.

Cenová elasticita nabídky = % změna nabízeného množství / % změna ceny

$$E_s = [(Q_2 - Q_1) / (Q_2 + Q_1):2] / [(P_2 - P_1) / (P_2 + P_1):2]$$

I zde stejně jako u poptávky rozlišujeme nabídku elastickou, neelastickou, jednotkově elastickou, dokonale elastickou a dokonale neelastickou.

Pokud je koeficient elasticity nabídky roven 1, jedná se o nabídku jednotkově elastickou.

V případě, že je koeficient větší než 1, jedná se o nabídku elastickou, v případě, že je koeficient menší než jedna, jde o nabídku neelastickou. Pro nabídku dokonale neelastickou platí, že koeficient ES je roven nule a nabídka je vertikální. Pro nabídku dokonale elastickou platí, že koeficient $ES = \infty$ a nabídková křivka je horizontální.

POZOR! Elasticita nabídky se může v průběhu jedné funkce měnit. Neplatí tedy, že je podél celé funkce nabídky stejná.

Faktory ovlivňující elasticitu nabídky

Charakter technologie

Čím je výrobní technologie specializovanější (neumožňuje výrobu jiného výrobku – výrobního substitutu), tím je nabídka méně elastická.

Náklady a možnosti skladování

Čím je skladování nákladnější a méně snadné, tím je nabídka méně elastická. Platí to například pro objemné výrobky nebo výrobky s krátkou dobou trvanlivosti.

Čas

V delším časovém horizontu je nabídka elastičtější.

Tržní nabídka

Tržní nabídku konstruujeme jako horizontální součet individuálních nabídkových křivek. Odvození viz příloha s grafy.

Rovnováha na dokonale konkurenčním trhu

Cíl kapitoly

Po prostudování kapitoly budete schopni:

- Vysvětlit tržní rovnováhu
- Vysvětlit pojem efektivnosti
- Vysvětlit výhody ze směny
- Charakterizovat rovnováhu v různých obdobích
- Vysvětlit teorém pavičiny

Časové požadavky ke studiu:

Ke studiu této kapitoly budete potřebovat 5 hodin vašeho času.

Požadované vstupní znalosti:

Nezbytné je mít nastudované všechny předchozí kapitoly.

Doporučení ke studiu

Nabídková křivka spolu s křivkou poptávky tvoří základní ingredience modelu dokonale konkurenčního trhu, který bude vysvětlen v následující kapitole.

Klíčová slova

Tržní rovnováha, rovnováha a efektivnost, výhody ze směny, rovnováha v různých obdobích, teorém pavičiny

Literatura

- viz sylab předmětu

Tržní rovnováha

Na trhu nastává rovnováha, pokud se nabízené množství rovná poptávanému množství. Jedná se tedy o situaci, kdy je v rovnováze spotřebitel na straně poptávky a firma na straně nabídky. Rovnováhu spotřebitele můžeme vyjádřit jako $P = MU$, Rovnováhu firmy můžeme vyjádřit jako $P = MC$. Sloučíme-li tyto dvě podmínky rovnováhy, získáme $MU = MC$, což je podmínka tržní rovnováhy – mezní užitek spotřebitele = mezním nákladům firmy.

Rovnováha a efektivnost

Rovnováhu jsme si v předchozím bodě popsali jako rovnost MU a MC . Efektivností zde budeme rozumět Paretovskou efektivnost, kdy není možné jednomu subjektu „přilepšit“, aniž bychom druhému subjektu „nepohoršili“. Není tedy možné zvýšit užitek jednoho spotřebitele, aniž by nemuselo dojít ke snížení užítku jiného spotřebitele. Pro výrobu potom platí, že není možné zvýšit produkci jednoho statku, aniž by nemuselo dojít ke snížení produkce statku jiného.

Pokud je $MU > MC$ je daného zboží vyrobeno a spotřebováno málo. Vyšší efektivity využití výrobních faktorů se dosáhne tak, že budou přesunuty na výrobu právě tohoto statku. Mohou nastat dvě nerovnovážné situace.

$MU = P > MC$ – firmy nejsou v rovnováze – efektivnosti je dosaženo, pokud firma zvýší výrobu – zvýšení výroby zvýší jejich zisk, aniž by tím byl poškozen užitek spotřebitele.

$MU > P = MC$ – spotřebitelé nejsou v rovnováze, spotřebitelé můžou zvýšit svůj užitek zvýšením spotřebovávaného množství, vzroste cena a objem vyrobené produkce. Firmě sice vzrostou MC , ale vzroste jí i zisk.

V obou případech si jeden ze subjektů polepšil, aniž by to bylo na úkor druhého tržního subjektu

Může nastat i opačná situace, kdy $MU < MC$. Statku je vyrobeno (a spotřebováno) více, než odpovídá optimu. Dosahování rovnováhy a zvyšování efektivnosti pak probíhá následujícími dvěma způsoby:

$MU = P < MC$ – firmy nejsou v rovnováze – sníží produkci.

$MU < P = MC$ – spotřebitelé nejsou v rovnováze – sníží spotřebu.

Výhody ze směny

Za výhody ze směny zde považujeme přebytek spotřebitele a přebytek výrobce.

Přebytek spotřebitele

Přebytkem spotřebitele rozumíme rozdíl mezi tím, co byl spotřebitel za daný objem statků ochoten zaplatit a tím, co skutečně zaplatil. Je to tedy rozdíl celkového užitku (součet mezních užitků) a výdajů na pořízení daného statku.

Graficky přebytek spotřebitele zobrazujeme jako plochu mezi křivkou poptávky a úrovní rovnovážné ceny. Viz příloha s grafy.

Přebytek výrobce

Přebytek výrobce je rozdíl mezi tím, co výrobce ve skutečnosti utržil a tím, za co byl ochoten danou produkci prodat. Je to tedy rozdíl mezi celkovým příjmem a sumou mezních nákladů. Pokud bychom přebytek výrobce vztáhli k jednotce produkce, tak by to byl rozdíl mezi cenou a mezními náklady.

Graficky přebytek výrobce zobrazujeme jako plochu mezi rovnovážnou cenou a křivkou mezních nákladů, respektive nabídky. Viz příloha s grafy.

Rovnováha v různých obdobích

Rozlišujeme následující období dle délky jejich trvání – velmi krátké, krátké, dlouhé a velmi dlouhé.

Ve velmi krátkém období je nabídka dokonale neelastická, růst poptávky vyvolá pouze růst rovnovážné ceny, nikoli rovnovážného množství.

V krátkém období je nabídka elastičtější, růst poptávky vyvolá růst ceny nižší než ve velmi krátkém období. Současně dojde i růstu rovnovážného množství.

V dlouhém období se elasticita nabídky opět zvyšuje. Růst poptávky vyvolá ještě nižší růst rovnovážné ceny a ještě vyšší růst rovnovážného množství.

Ve velmi dlouhém období dochází k růstu rovnovážného množství. Jelikož dochází k růstu křivky poptávky i nabídky, změna ceny je odvislá od toho, která z křivek se posune více.

Pokud je výraznější nárůst nabídky, cena klesá. V případě, že je výraznější nárůst poptávky, rovnovážná cena roste.

Teorém pavučiny

Teorém pavučiny nám ukazuje, že se na poptávku a nabídku nemusíme dívat pouze statickým pohledem. Křivky nabídky a poptávky nereagují na novou situaci okamžitě, ale s určitým zpožděním. Více opožděná reakce je potom reakce na straně nabídky. Samuelson tuto situaci popisuje na trhu vepřů, který byl z rovnováhy „vytržen“ prasečím morem a tím i poklesem výstupu pod úroveň rovnovážného množství. Z bodu na křivce nabídky se pohybuje kolmo nahoru na křivku poptávky a získáváme tak vyšší cenu produkce, než byla cena rovnovážná. Nová cena ale neodpovídá novému stavu rovnováhy. Je třeba si položit otázku, jak na tuto vyšší cenu budou reagovat výrobci, v našem případě farmáři, v příštím období. Dospějeme k tomu, že toto množství bude vyšší než rovnovážné. Cenu, za kterou se bude toto vyšší množství prodávat na dokonale konkurenčním trhu odečteme z křivky poptávky, když spustíme kolmici směrem dolů. Tato cena je nižší než rovnovážná a výrobci budou pro další období plánovat snížení své produkce. Takto budeme pokračovat dále, až dospějeme do stavu rovnováhy. To, jak do grafu zaznamenáváme změny ceny a množství nám vytváří pavučinu. Pokud tato pavučina spěje do středu, tedy k rovnovážné ceně, hovoříme o pavučině konvergující. Pokud se „roztáčí“ a trhy k rovnováze nesměřují, jedná se o pavučinu divergující. Vše závisí na sklonech křivky poptávky a nabídky. Pokud je nabídky strmější, jedná se o pavučinu konvergující, pokud je strmější poptávka, jedná se o pavučinu divergující. Dalšími speciálními tvar pavučin jsou pavučina stabilní neboli stále se opakující oscilace, kdy se sklony obou křivek rovnají a trh nespěje k rovnováze, ani se od ní nevzdaluje, a pavučina nelineárně oscilující (někdy též nazývána pouze oscilující). Viz příloha s grafy.

Firma v nedokonalé konkurenci

Cíl kapitoly

Po prostudování kapitoly budete schopni:

- Charakterizovat nedokonalou konkurenci
- Vysvětlit příčiny vzniku nedokonalé konkurence
- Charakterizovat rovnováhu firmy v nedokonalé konkurenci

Časové požadavky ke studiu:

Ke studiu této kapitoly budete potřebovat 4 hodiny vašeho času.

Požadované vstupní znalosti:

Nezbytné je mít nastudovanou předchozí kapitolu.

Doporučení ke studiu

Nedokonalá konkurence je vedle dokonalé konkurence druhý základním model tržů, který ekonomie hlavního proudu používá.

Klíčová slova

Nedokonalé konkurence, příčiny vzniku nedokonalé konkurence, rovnováha firmy v nedokonalé konkurenci

Literatura

- viz sylab předmětu

Charakteristika nedokonalé konkurence

Nedokonalá konkurence vzniká tehdy, je-li porušena alespoň jedna z podmínek dokonalé konkurence. Na trhu existuje alespoň jedna firma, která je schopna ovlivnit cenu své produkce. Firma v nedokonalé konkurenci nedokáže za danou cenu prodat jakýkoli objem produkce, jak tomu bylo v dokonalé konkurenci. V nedokonalé konkurenci platí, že chce-li firma prodat více, musí snížit cenu. Z toho plyne, že křivka poptávky po produkci jedné firmy je klesající (v dokonalé konkurenci je horizontální). Firma v nedokonalé konkurenci vyrábí produkt, který lze na trhu identifikovat – spojit s konkrétní značkou.

V podmínkách nedokonalé konkurence neexistuje křivka nabídky. Je to z toho důvodu, že zde neexistuje jednoznačný vztah mezi cenou produkce a nabízeným množstvím.

Monopolní síla firmy

Monopolní síla firmy je její schopnost stanovit cenu vyšší, než jsou její mezní náklady.

Monopolní sílu firmy měříme pomocí **Lernerova indexu**, který vypočteme jako:

$$L = (P - MC) / P$$

Lernerův index nabývá hodnot od nuly do jedné. Pokud je jeho hodnota rovna nule, jedná se o dokonalou konkurenci, pokud je jeho hodnota rovna jedné, jde o absolutní monopol.

Příčiny vzniku nedokonalé konkurence

K základním příčinám vzniku nedokonalé konkurence patří nákladové podmínky a to zejména v podobě úspor z rozsahu. Velké firmy vyrábějí levněji a tím z trhu vytlačují konkurenci.

Mezi bariéry konkurence řadíme:

Právní restrikce, diferenciaci produktu, nedostatečnou informovanost tržních subjektů, ovládnutí důležitého výrobního faktoru jednou firmou, zásahy státu do tržního mechanismu a politické okolnosti.

Rovnováha firmy v nedokonalé konkurenci

Cílem firmy v nedokonalé konkurenci může být maximalizace zisku, ale i maximalizace obrátu.

Maximalizace zisku

Pokud je jejím cílem maximalizace zisku, je firma v rovnováze, když se její mezní náklady rovnají mezním příjmům. Z průsečíku těchto dvou křivek odvodíme rovnovážné množství. Cenu pak odvozujeme od koupěschopné poptávky, tedy od křivky AR.

Maximalizace obrátu

Pokud je jejím cílem maximalizace obrátu, rovnovážný stav odvodíme od bodu, kdy se mezní příjmy rovnají nule. V tomto bodě zakreslíme rovnovážné množství. Rovnovážnou cenu opět odvodíme od koupěschopné poptávky.

Monopol

Cíl kapitoly

Po prostudování kapitoly budete schopni:

- Charakterizovat monopol a jeho rovnováhu
- Určit monopolní cenu a monopolní zisk
- Vypočítat monopolní sílu firmy
- Vysvětlit neefektivnost monopolu a protimonopolní regulaci

Časové požadavky ke studiu:

Ke studiu této kapitoly budete potřebovat 3 hodiny vašeho času.

Požadované vstupní znalosti:

Nezbytné je mít nastudovanou předchozí kapitolu.

Doporučení ke studiu

Monopol je jedním z modelů nedokonalé konkurence a představuje protipól modelu dokonalé konkurence.

Klíčová slova

Rovnováha monopolu, monopolní cena a monopolní zisk, monopolní síla firmy, neefektivnost monopolu, protimonopolní regulace

Literatura

- viz sylab předmětu

Charakteristika monopolu

Monopol je jediná firma v odvětví, jejíž produkt nemá blízké substituty. Existují velké bariéry vstupu do odvětví. Tyto bariéry mohou být v podobě vysokých fixních nákladů nebo v podobě administrativních opatření vlády. Poptávka po produkci jedné firmy je totožná s poptávkou po produkci odvětví.

Přirozený monopol

Přirozený neboli síťový monopol vzniká tam, kde je nutné nějaké vedení – síť – koleje, potrubí, kabely. Není možné vybudovat paralelní síť kvůli vysokým nákladům na její výstavbu nebo kvůli neexistenci prostoru pro její vybudování. Není možné například vybudovat paralelní koleje pro tramvaje v Plzni. Město by také nedovolilo vybudování paralelního vodovodního řadu, protože by to bylo spjato s narušením povrchu mnoha komunikací ve městě.

K regulaci přirozeného monopolu dochází skrze regulaci ceny. Nákladové křivky u přirozeného monopolu jsou stále klesající. Viz graf v příloze.

Administrativní monopol

V případě administrativního monopolu byla udělena licence pro poskytování určité služby nebo výrobu určitého výrobku pouze jedné firmě. Administrativní monopol měla například Česká pošta na doručování veškerých zásilek. Tento monopol je postupně rušen udělováním licencí dalším doručovacím firmám. Dalším příkladem administrativního monopolu mohou být České dráhy na některých tratích. Původní firma, která vlastnila přepravní síť (koleje) i vlaky, byla rozdělena. Přepravní síť je samozřejmě přirozeným monopolem. Ale ČD, které provozují vlaky, můžeme označit za monopol administrativní, protože vstup dalšího přepravce závisí na udělení licence.

Rovnováha monopolu

Monopol je v rovnováze, pokud se jeho mezní náklady rovnají mezním příjmům. Průsečíku těchto křivek odvodíme rovnovážné množství, z koupěschopné poptávky pak rovnovážnou cenu.

Monopolní cena a monopolní zisk

Monopol prodává za cenu vyšší než jsou jeho mezní náklady. I když je jediným nabízejícím určitého statku, nemůže si stanovit libovolně vysokou cenu. Vždy musí brát ohled na koupěschopnou poptávku. Cenu tedy odvozujeme od křivky poptávky D, která je totožná s křivkou průměrných příjmů AR.

Monopolní zisk počítáme jako rozdíl celkových příjmů a celkových nákladů.

$$\Pi = TR - TC$$

Pokud z pravé strany rovnice vytkneme Q, získáme tvar: $\pi = (AR - AC) * Q$. Díky této úpravě snadno zakreslíme velikost zisku do grafu. Velikost zisku bude mít tvar obdélníku. Monopol může samozřejmě vykazovat i ztrátu. Taková situace by nastala v případě, že by průměrné náklady AC převyšovaly průměrné příjmy AR.

Monopolní síla firmy

Viz předchozí kapitola.

Neefektivnost monopolu

Neefektivnost monopolu označujeme jako náklady mrtvé váhy. To znamená, že část zdrojů zůstává nevyužita a dochází ke snížení přebytku spotřebitele.

Protimonopolní regulace

Jelikož monopol není efektivní, snaží se vlády o jeho regulaci. Díky antimonopolním zákonům mohou předcházet samotnému vzniku monopolů. Ustanovují úřady a instituce, které např. dohlíží na fúze velkých firem, aby na trhu nezískaly monopolní postavení.

Regulace již existujícího monopolu probíhá podle jeho typu. Jedná-li se o administrativní monopol, proběhne regulace skrze udělení licence další firmě v daném oboru. Tím je tedy zrušeno monopolní postavení původně jediné firmy na trhu.

Hůře už se reguluje přirozený monopol. Zde nastupuje regulace cenová. Buď je monopol regulován na úroveň $AR = AC$, kdy zaniká monopolní zisk, nebo regulujeme až na úroveň $AR = MC$. Potom je monopol efektivní, protože se mezní užitek rovná mezním nákladům. Problém je ale v tom, že průměrné příjmy jsou pod úrovní průměrných nákladů a monopol se dostává do ztráty. Pokud je jeho výroba společensky žádoucí – například poskytuje městskou hromadnou dopravu, je nutné jej dotovat. Velikost dotace na jednotku produkce je dána vzdáleností průměrných nákladů a průsečíku křivek D (=AR) a MC. Viz příloha s grafy.

Regulace monopolu může vypadat i tak, že je již existující monopol převeden do státního vlastnictví. Nebývá to však vždy nejšťastnější řešení.

Oligopol, monopolní konkurence

Cíl kapitoly

Po prostudování kapitoly budete schopni:

- Charakterizovat oligopol a monopolní konkurenci
- Určit rovnováhu smluvního oligopolu a oligopolu s dominantní firmou
- Určit rovnováhu firmy v monopolní konkurenci v krátkém a dlouhém období

Časové požadavky ke studiu:

Ke studiu této kapitoly budete potřebovat 3 hodiny vašeho času.

Požadované vstupní znalosti:

Nezbytné je mít nastudované předchozí kapitoly.

Doporučení ke studiu

Oligopol a monopolní konkurence jsou dalšími příklady nedokonale konkurenčních trhů.

Klíčová slova

Smluvní oligopol, oligopol s dominantní firmou, monopolní konkurence v krátkém období, monopolní konkurence v dlouhém období

Literatura

- viz sylab předmětu

Charakteristika oligopolu

V rámci oligopolní struktury existuje v jednom odvětví několik firem, které dokáží ovlivnit cenu své produkce. Tyto firmy vyrábějí obdobný produkt (substituty). Tento produkt je zpravidla diferencovaný (poznáme, od kterého výrobce pochází, na trhu existují značky). V některých specifických případech může jít ale i o homogenní produkt – např. těžba ropy. Existují zde poměrně vysoké bariéry vstupu do odvětví (vysoké fixní náklady, státem udělené licence apod.)

V rámci našeho výkladu budeme rozlišovat dva typy oligopolní struktury a to smluvní oligopol a oligopol s dominantní firmou.

Smluvní oligopol

Smluvní oligopol neboli kartel neboli koluzivní oligopol je taková tržní struktura, kde mezi sebou firmy uzavírají tajnou dohodu o ceně, nabízeném množství nebo o územním rozdělení trhu. Tato dohoda je nelegální, protože poškozuje tržní konkurenci, vede k navýšení ceny produkce a tím poškozuje spotřebitele. Kartelová dohoda je nestabilní. Porušení kartelové dohody se totiž firmě „vyplatí“. I když jen krátkodobě. Pokud sníží cenu, na které se dohodla s konkurencí, přiláká to k ní více zákazníků a firma více utrží. Musí ale počítat s tím, že na tuto situaci budou reagovat i ostatní firmy sdružené v kartelu. Dodržování kartelové dohody není právně vymahatelné právě proto, že se jedná o tajnou, nelegální dohodu. Rozhodování

firmy o tom, zda v kartelové dohodě setrvat nebo ji porušit popisuje tzv. věžňovo dilema. Všeobecně tolerovaným kartelem je OPEC. Členové OPEC uzavírají dohodu o množství nabízené produkce, tedy o tom, kolik milionů barelů ropy se denně vytěží v té které členské zemi.

Oligopol s dominantní firmou

V této tržní struktuře je jedna dominantní firma a mnoho malých firem, které tvoří tzv. dokonale konkurenční lem. Dominantní firma je ve „vůdčí“ pozici. Jako jediná je schopna ovlivnit cenu své produkce. Firmy v dokonale konkurenčním lemu jsou potom příjemci ceny. Přejímají cenu, jakou na trhu stanoví právě dominantní firma. Dominantní firma a dokonale konkurenční lem produkují substituty. Poptávka po produkci dominantní firmy je elastičtější než tržní poptávka. Je to z toho důvodu, že pokud poptáváme zboží u dominantní firmy, máme na trhu výběr ještě z mnoha substitutů. Pokud se jedná o poptávku tržní, možnost substituce zaniká.

Tato tržní struktura se v reálném světě prakticky nevyskytuje. Někdy jsou k této tržní struktuře přirovnávány odvětví, kde jedna firma zaujímá dominantní postavení. Většinou však neplatí, že by ostatní firmy byly příjemci ceny. Kdybychom jako dominantní firmu v českém pivovarnickém průmyslu označili Plzeňský Prazdroj, který většinou jako první oznámí navýšení cen své produkce, narazili bychom na to, že ostatní pivovary neodvívají ceny své produkce od cen plzeňského piva.

Grafické znázornění oligopolu s dominantní firmou naleznete v příloze s grafy. Jednou z možností, jak tuto oligopolní strukturu zakreslit je, že nakreslíme graf pro dominantní firmu (graf pro firmu v nedokonalé konkurenci – křivky $AR = d$, MR a MC). Podle zlatého pravidla maximalizace zisku určíme rovnovážné množství a rovnovážnou cenu. Po té zakreslíme tržní poptávku, která bude více strmá než křivka $AR = d$, „protáhneme“ úroveň rovnovážné ceny a odvodíme tržní rovnovážné množství.

Charakteristika monopolní konkurence

Monopolní neboli monopolistická konkurence je nedokonale konkurenční tržní struktura, která se nejvíce blíží konkurenci dokonalé. Na trhu je mnoho malých firem, které jsou ale schopné ovlivnit cenu své produkce. Vyrábějí diferencovaný produkt. Jsme tedy schopni rozpoznat, od kterého výrobce daný produkt pochází. (Jsme schopni identifikovat chleba z jednotlivých pekáren, kebab z jednotlivých stánků rychlého občerstvení apod.) Bariéry vstupu do odvětví jsou nulové nebo velmi malé. Firmy tak nemusí žádat o žádné státem udělované koncese a jiné licence, vstup do odvětví není ani finančně náročný v podobě vysokých fixních nákladů na pořízení např. strojů a zařízení nebo rozvodné sítě jako je tomu v případě přirozeného monopolu.

Krátkodobá rovnováha

V krátkém období může firma v monopolistické konkurenci dosahovat zisku nebo ztráty. Poptávka po produkci monopolně konkurenční firmy je elastičtější než u monopolu, protože na trhu existuje mnoho dalších firem, které nabízejí blízké substituty. Krátkodobá rovnováha opět vychází z rovnosti $MR = MC$, tedy ze zlatého pravidla maximalizace zisku.

Pro zakreslení krátkodobé rovnováhy opět vycházíme z obecného grafu firmy v nedokonalé konkurenci (viz příloha s grafy). Zakreslíme tedy křivky $AR = d$, MR a MC . Abychom mohli zakreslit velikost případného zisku nebo ztráty, zaneseme do grafu ještě křivku průměrných nákladů AC , která bude MC protínat ve svém minimu. V případě zisku bude na úrovni rovnovážného množství úroveň AC nižší než úroveň ceny P a tedy i AR . V případě ztráty budou průměrné náklady cenu produkce převyšovat.

Dlouhodobá rovnováha

V dlouhém období firma realizuje nulový ekonomický zisk. Neznaменá to, že by byla účetně na nule. Ekonomický zisk v sobě zahrnuje jak náklady účetní, tak náklady obětované příležitosti (tedy explicitní i implicitní náklady). Dosažení dlouhodobé rovnováhy probíhá skrze změnu příjmových funkcí.

Pokud v krátkém období firmy v daném odvětví realizují zisk, láká to do tohoto odvětví další firmy. Poptávka se tak dělí mezi více firem a jednotlivým firmám klesají průměrné příjmy. Ekonomický zisk tak zaniká. Průměrné náklady AC se rovnají průměrným příjmům AR při optimálním množství produkce. $AR - AC = 0$. Proto je i zisk nulový.

Pokud firmy v krátkém období v daném odvětví realizují ztrátu, začnou firmy toto odvětví opouštět. Dochází tak k růstu průměrného a mezního příjmu firem, které v odvětví zůstaly. Tento proces trvá až do bodu, kdy se na trhu ustanoví dlouhodobá rovnováha, tedy ekonomický zisk je opět nulový.

Teorie firmy, alternativní cíle firmy

Cíl kapitoly

Po prostudování kapitoly budete schopni:

- Charakterizovat typy firem
- Vysvětlit alternativní cíle firmy

Časové požadavky ke studiu:

Ke studiu této kapitoly budete potřebovat 2 hodiny vašeho času.

Požadované vstupní znalosti:

Nezbytné je mít nastudované předchozí kapitoly.

Doporučení ke studiu

Firmy mají různou vlastnickou strukturu a také mohou mít i jiné cíle než je maximalizace zisku.

Klíčová slova

Typy firem, alternativní cíle firem

Literatura

- viz sylab předmětu

Typy firem

Podrobné členění typů firem v rámci české ekonomiky viz podniková ekonomika.

Pro potřeby našeho výkladu si firmy rozdělíme na podnik jednotlivce, partnerství a korporace.

Výhodami podniku jednotlivce je Jednodušší založení, výhradní vlastnictví zisku (majitel se o zisk nemusí s nikým dělit), řízení a rozhodování je v rukou jedné osoby a takový podnik může poměrně pružně reagovat na podněty trhu. Mezi hlavní nevýhody potom patří zejména neomezené ručení (podnikatel ručí celým svým majetkem), možná nestabilita (například pokud onemocní, musí provozovnu na čas zavřít, protože ho nemá kdo zastoupit), horší dostupnost kapitálu (často nemá čím ručit za úvěry v bankách) a zúžený rozhled a omezené zkušenosti (jeden člověk zde zastává funkci „manažera“ i producenta daného statku).

V partnerství dochází ke spojení peněžních i nepeněžních (znalostí) prostředků několika jednotlivců. To umožňuje firmě snadněji růst při zachování vysokého stupně flexibility rozhodovacích procesů. Nevýhodou je opět neomezené ručení, určitý stupeň nestability díky možnému odchodu partnera (smrt, odchod do jiné firmy), složitější založení oproti podniku jednotlivce a horší přístup ke kapitálu než mají korporace.

Posledním typem firem je korporace. Její výhodou je omezené ručení, kdy společníci neručí celým svým majetkem, ale ručí svým majetkem pouze do výše nesplaceného vkladu.

Vlastnická práva jsou zde poměrně snadno převoditelná (prodej akcií), firma snadněji získává kapitál, je stabilnější a na jednotlivé posty najímá odborníky. Korporace je méně flexibilní ve svých rozhodováních než podnik jednotlivce nebo partnerství. Vyznačuje se také vyššími

náklady na založení (nutno složit základní kapitál). Vedení podniku nebývá totožné s majiteli. Proto může docházet ke konfliktu zájmů těchto skupin. Dalším negativním aspektem je dvojí zdanění, kdy zisk společnosti je nejprve daněn daní ze zisku právnických osob, podíly na zisku jednotlivých společníků potom daní z příjmu fyzických osob.

Alternativní cíle firem

Mezi alternativní cíle firem řadíme maximalizaci obrátu, dosažení uspokojivé výše zisku, dosažení určitého podílu/pozice na trhu, snaha přežít na trhu dlouhodobě, růst a expanze firmy, dosažení maximálního důchodu připadajícího na jednoho zaměstnance, maximalizace tržní hodnoty firmy apod. Cíle firmy ale nemusí být definovány jen v peněžních jednotkách. U neziskových organizací může být cílem kvalitní poskytování určité služby.

Z pohledu alternativních cílů rozlišujeme manažerské, behavioristické a zaměstnanecké teorie firmy.

Manažerská teorie firmy

Manažerské teorie firmy se uplatňují tam, kde firma není řízena vlastníky. Jedná se například o akciové společnosti, kde akcionáři nejsou v postavení manažerů. Cíle manažerů mohou být odlišné od cílů majitelů akcií.

Cílem manažersky orientované firmy může být například maximalizace obrátu. To znamená, že firma chce maximalizovat svoje celkové příjmy TR. Pokud jsou TR maximální, mezní příjmy MR se rovnají nule. Odtud potom v grafu odvozujeme rovnovážné množství a rovnovážnou cenu (od koupěschopné poptávky $d = AR$) při maximalizaci obrátu. Firma maximalizující zisk dodává na trh více statků za nižší cenu než firma maximalizující zisk. Viz příloha s grafy.

Behavioristická teorie firmy

Behavioristické teorie firmy vycházejí z toho, že ve firmě působí různé skupiny „osob“ s různými cíli – manažeři, zaměstnanci, vlastníci. Dochází tak ke střetu cílů těchto skupin. Proto cílem behavioristicky orientované firmy nebývá maximalizace určité proměnné, ale dosažení její uspokojivé výše.

Zaměstnanecká teorie firmy – model zaměstnanecké firmy

Zaměstnanecká firma je ve vlastnictví zaměstnanců. Cílem takové firmy může být právě maximalizace důchodu připadajícího na jednoho zaměstnance. Tento důchod má dvě složky – mzdu zaměstnance, která je dána trhem, a podíl na zisku firmy. Podíl na zisku se pak odvíjí jednak od výše zisku firmy, tak od počtu zaměstnanců, mezi které se zisk dělí.

Formování cen na trzích výrobních faktorů

Cíl kapitoly

Po prostudování kapitoly budete schopni:

- Charakterizovat trhy výrobních faktorů
- Vysvětlit pojem odvozená poptávka na trhu výrobních faktorů
- Vysvětlit rovnováhu firmy na trhu výrobních faktorů
- Charakterizovat příjem z mezního produktu a mezní náklady na výrobní faktor
- Odvodit křivku poptávky po výrobních faktorech
- Charakterizovat křivku nabídky výrobních faktorů

Časové požadavky ke studiu:

Ke studiu této kapitoly budete potřebovat 5 hodiny vašeho času.

Požadované vstupní znalosti:

Nezbytné je mít nastudované předchozí kapitoly.

Doporučení ke studiu

Trhy výrobních faktorů jsou stejně významné pro pochopení fungování ekonomiky jako trhy finální produkce, proto této a následujícím kapitolám věnujte stejnou pozornost jako předchozím.

Klíčová slova

Trhy výrobních faktorů, odvozená poptávka na trhu výrobních faktorů, rovnováha firmy na trhu výrobních faktorů, příjem z mezního produktu výrobního faktoru, mezní náklady na výrobní faktor, křivka poptávky po výrobních faktorech, křivka nabídky výrobního faktoru

Literatura

- viz sylab předmětu

Trhy výrobních faktorů

Trhy výrobních faktorů mají svá specifika. Na straně poptávky stojí firmy, na straně nabídky pak domácnosti. Výhradními vlastníky výrobních faktorů jsou domácnosti. Výrobní faktory se na trzích výrobních faktorů neprodávají, ale pouze pronajímají.

Jako primární výrobní faktory označujeme práci a půdu. Sekundárním výrobním faktorem je kapitál. Za půdu dostávají domácnosti pozemkovou rentu neboli pachtovné. Za pronájem práce mzdu, za pronájem kapitálu úrok. Výše pachtovného odpovídá sazbě pozemkové renty krát množství pronajaté půdy, výše mzdy pak mzdové sazbě krát množství pronajaté práce a úrok je součinem úrokové sazby a množství pronajatého kapitálu.

Odvozená poptávka na trhu výrobních faktorů

Křivka poptávky po výrobním faktoru je křivkou odvozenou od křivky poptávky po finální produkci tímto výrobním faktorem produkované. Pokud tedy klesne poptávka po automobilech, klesne i poptávka po pracovní síle vyrábějící automobily.

Příjem z mezního produktu

Příjem z mezního produktu MRP je dodatečný příjem firmy plynoucí z prodeje produkce vyrobené dodatečně najatou jednotkou výrobního faktoru. Výši tohoto příjmu určuje mezní fyzický produkt, který známe z kapitoly o krátkodobé produkční funkci, a cena výrobku.

$$MRP = MPP \cdot P$$

Jelikož v dokonalé konkurenci firma nedokáže ovlivnit cenu své produkce, je změna příjmu z mezního produktu odvislá pouze od změny mezního fyzického produktu.

Grafické odvození viz příloha s grafy.

Mezní náklady na výrobní faktor

Mezní náklady na faktor MFC jsou náklady na najmutí dodatečné jednotky výrobního faktoru. Ukazují nám, jak se změni celkové náklady, změní-li se objem najímaného výrobního faktoru o jednotku.

$$MFC = \Delta TC / \Delta VF$$

Opět se nacházíme na dokonalé konkurenčním trhu. Proto firma není schopna ovlivnit cenu najímaných výrobních faktorů. Cena, za kterou jsou výrobní faktory pronajímány je dána trhem. Mezní náklady na faktor proto odpovídají jejich ceně. V případě práce mzdové sazby, v případě půdy sazby pozemkové renty a v případě kapitálu úrokové sazby. Křivka mezních nákladů na faktor je konstantní funkce ve výši ceny výrobního faktoru.

Rovnováha firmy na trhu výrobních faktorů

Firma je na trhu výrobních faktorů v rovnováze, pokud se mezní náklady na faktor rovnají příjmu z mezního produktu.

Pokud je příjem z mezního produktu vyšší než mezní náklady na faktor (**MRP > MFC**), firma bude najímat dodatečné jednotky výrobního faktoru až do doby, než se obě veličiny vyrovnají, tj. do doby, kdy MRP poklesne na úroveň MFC.

Pokud je příjem z mezního produktu nižší než mezní náklady na faktor (**MRP < MFC**), bude firma snižovat objem najímaného výrobního faktoru (např. propouštět zaměstnance) až do doby, kde se opět obě veličiny vyrovnají, tj. kdy MRP vzroste na úroveň MFC.

Křivka poptávky po výrobních faktorech

Křivku poptávky po výrobním faktoru odvodíme pomocí křivek MRP a MFC. Zkoumáme, jak firma mění množství najímaného výrobního faktoru při různých úrovních jeho ceny. Grafické odvození viz příloha s grafy.

Posuny křivky poptávky po výrobním faktoru

Křivka poptávky se mění tehdy, mění-li se poptávka po finální produkci. Je to proto, že poptávka po výrobním faktoru je poptávkou odvozenou od poptávky po finální produkci, jak už jsme uvedli dříve.

Dalším faktorem, který ovlivňuje celou křivku poptávky po výrobním faktoru je množství a kvalita jiných vstupů. Pod vlivem změny objemu nebo kvality jiných vstupů dojde ke změně MPP a tím i MRP – pokud jsou např. ostatní vstupy málo kvalitní, klesá MPP, klesá i MRP a tím i poptávka po výrobním faktoru.

Posledním faktorem je změna technologie. Stejně tak jako množství a kvalita jiných vstupů, tak i technologie vede ke změnám mezního fyzického produktu daného výrobního faktoru, tím dochází ke změnám MRP a tedy i poptávky po výrobním faktoru

Křivka nabídky výrobního faktoru

Každý výrobní faktor má svoji specifickou nabídku, kterou se budeme zabývat v následujících kapitolách. Obecně platí, že množství nabízeného výrobního faktoru závisí na ceně, za kterou je tento výrobní faktor pronajímán.

Trh půdy a trh práce

Cíl kapitoly

Po prostudování kapitoly budete schopni:

- Vysvětlit zvláštnosti trhu půdy
- Vysvětlit pozemkovou rentu
- Charakterizovat poptávku po práci a nabídku práce
- Charakterizovat rovnováhu na trhu práce v podmínkách dokonalé konkurence
- Charakterizovat rovnováhu na trhu práce v podmínkách nedokonalé konkurence
- Vysvětlit nedokonalosti na trhu práce

Časové požadavky ke studiu:

Ke studiu této kapitoly budete potřebovat 4 hodiny vašeho času.

Požadované vstupní znalosti:

Nezbytné je mít nastudované předchozí kapitoly.

Doporučení ke studiu

Tato kapitola popisuje specifika trhu půdy a trhu práce.

Klíčová slova

Zvláštnosti trhu půdy, pozemková renta, poptávka po práci, nabídka práce, rovnováha na trhu práce v podmínkách dokonalé a nedokonalé konkurence, nedokonalosti na trhu práce

Literatura

- viz sylab předmětu

Zvláštnosti trhu půdy

Množství půdy označujeme písmenem A . Jedná se o primární výrobní faktor. Vyskytuje se v omezeném množství. Nabídka půdy je tedy vertikální, necitlivá na výši sazby pozemkové renty. Výrobní faktor půda není homogenní. Liší se například svojí úrodností, ale i polohou. Pokud je půda využívána jako stavební pozemek, je tím výnosnější, čím leží blíže velkých center.

Pozemková renta

Jedná se o čistou ekonomickou rentu. Tedy o příjem z pronájmu výrobního faktoru, u kterého nepředpokládáme žádné alternativní využití. Taková renta je vyplácena u všech výrobních faktorů, jejichž nabídka je vertikální, tedy dokonale neelastická. Výši pozemkové renty získáme, když vynásobíme sazbu pozemkové renty (r) a množství pronajaté půdy (A).

Poptávka po práci

Poptávka po práci je poptávkou odvozenou od poptávky na trhu finálních výrobků a služeb. Poptávajícími jsou na trzích práce firmy.

Nabídka práce

Práci nabízejí domácnosti jako její výhradní vlastníci. Rozlišujeme individuální a tržní nabídku práce.

Individuální nabídka práce

Křivka individuální nabídky práce je zpětně zakřivená. Důvodem je působení substitučního a důchodového efektu. Substituční efekt znamená, že s rostoucí mzdovou sazbou je domácnost (jednotlivec) ochotna nabízet více práce. Dochází tak k substituci volného času za práci. Nabídka práce však nemůže růst donekonečna. Jsme omezeni fyzickými předpoklady, dobou potřebnou k spánku, ale i osobními preferencemi. Při určitém množství nabízené práce se pak začne prosazovat důchodový efekt, kdy ani s rostoucí mzdovou sazbou nejsme ochotni nabídnout větší množství práce, ba naopak. S rostoucí mzdovou sazbou nabízené množství práce klesá. Tento bod zpětného zakřivení je zcela individuální. Závisí na potřebách každého člověka, na jeho osobních preferencích – kolik hodin je ochoten strávit v práci na úkor volného času stráveného například se svojí rodinou nebo provozováním oblíbených volnočasových aktivit. Grafické zobrazení viz příloha s grafy.

Tržní nabídka práce

V případě tržní nabídky práce mizí zpětné zakřivení, které je typické pro křivku individuální nabídky práce. Je to dáno tím, že každý nabízející má bod zpětného ohybu na jiné úrovni mzdové sazby a při jiném množství nabízené práce. Horizontálním součtem individuálních křivek tak toto zakřivení zmizí.

Rovnováha na trhu práce v podmínkách dokonalé a nedokonalé konkurence

Dokonalá konkurence

Veškerý dosavadní výklad výrobních faktorů se týkal právě dokonalé konkurence. Trh práce v dokonalé konkurenci je v rovnováze v bodě, kde se nabídka práce protne s poptávkou po práci. Nabízené množství práce se tak rovná poptávanému množství práce.

Dokonale konkurenční firma je na trhu práce v rovnováze, pokud se její mezní náklady na výrobní faktor rovnají příjmu z mezního produktu, jak již bylo uvedeno v předchozí kapitole.

Monopson

Trh práce v podmínkách nedokonalé konkurence popisujeme pomocí modelu monopsonu. Monopson je monopol na straně poptávky. V případě trhu práce existuje jediný poptávající určité profese nebo jediný poptávající na trhu práce v určitém regionu. Monopsonista poptává menší množství práce za nižší mzdovou sazbu, než by poptávala firma v dokonalé konkurenci. Rovnováhu monopsonu odvozujeme od průsečíku křivek MFC a MRP. Mzdovou sazbu ale neodvozujeme od křivky MFC, ale od křivky AFC, která leží níže a představuje nabídku práce. Je to z prostého důvodu. Monopsonista platí za práci tolik, kolik domácnosti požadují. Proč jsou tedy mezní náklady na faktor vyšší než mzdová sazba? Je to z toho důvodu, že chce-li monopsonista najmout dalšího zaměstnance, musí mu nabídnout vyšší mzdovou sazbu. Tuto vyšší mzdovou sazbu však nevyplácí jen nově příchozímu zaměstnanci, ale i všem, které najal dříve. Graf monopsonu viz příloha s grafy.

Nedokonalosti na trhu práce

Nedokonalostí na trhu práce rozumíme především existenci odborových svazů, které nepřispívají k pružnosti trhu práce, ba naopak. Odborové svazy zastupují skupiny zaměstnanců v otázkách mzdových, bezpečnosti práce, kvality pracovního prostředí apod. Ovlivňují tak nejen nabídku práce, ale i poptávku po ní.

Vyjděme z předpokladu, že odbory se soustředí na navýšení mezd. Podaří-li se jim vyjednat tzv. mzdový práh – tj. minimální mzdovou sazbu nad úrovní rovnovážné mzdové sazby, dojde k tomu, že firmy budou najímat méně práce. Celková zaměstnanost na trhu práce klesá.

Zvýšení mzdové sazby však nemusí odbory dosáhnout jen skrze vyjednání mzdového prahu. Mohou se také pokusit o snížení nabídky práce. Tzn., že budou uchazečům o zaměstnání klást různé překážky vstupu do odborového svazu např. v podobě vysokých členských poplatků nebo vysokých kvalifikačních nároků, zároveň však musí docílit toho, že firmy budou své zaměstnance najímat pouze z řad členů odborových svazů.

Poslední možností, jak zvýšit mzdovou sazbu je zvýšit poptávku po práci. V tomto případě by ale odbory musely dosáhnout zvýšení poptávky po produkci dané firmy. To jistě není lehká úloha. Mohlo by k tomu dojít například zavedením cel na konkurenční výrobky z dovozu (k tomuto opatření by na svoji stranu musely získat vládu). „Vlastními silami“ by odbory mohly k navýšení poptávky po práci přispět například zvýšením produktivity práce.

Trh kapitálu

Cíl kapitoly

Po prostudování kapitoly budete schopni:

- Charakterizovat kapitál a kapitálové statky
- Vysvětlit hrubé, čisté investice a odpisy
- Charakterizovat nabídku a poptávku na trhu kapitálu
- Charakterizovat rovnováhu na trhu kapitálu
- Charakterizovat výnosy z kapitálu

Časové požadavky ke studiu:

Ke studiu této kapitoly budete potřebovat 3 hodiny vašeho času.

Požadované vstupní znalosti:

Nezbytné je mít nastudované předchozí kapitoly.

Doporučení ke studiu

Tato kapitola popisuje specifika trhu kapitálu.

Klíčová slova

Kapitál a kapitálové statky, investice hrubé a čisté, odpisy, nabídka na trhu kapitálu, poptávka na trhu kapitálu, rovnováha na trhu kapitálu, výnosy z kapitálu

Literatura

- viz sylab předmětu

Kapitál a kapitálové statky

Kapitál

Kapitál v tom nejužším pojetí chápeme jako úspory domácností. Tyto úspory slouží k tvorbě investic firem. Množství kapitálu označujeme K . Jeho cenou je úroková sazba (míra), kterou označujeme písmenem i z anglického interest – úrok.

Kapitálové statky

Do kategorie kapitálových statků řadíme budovy, stroje a zařízení.

Kapitál je sekundární výrobní faktor. Chceme-li navýšit množství kapitálu, respektive kapitálových statků, musíme omezit svoji současnou spotřebu.

Investice hrubé a čisté, odpisy

Hrubé neboli brutto investice (I_B , v některé literatuře I_G) se skládají ze dvou složek a to z investic čistých (I_N) a obnovovacích neboli restitučních (I_R). Obnovovací investice jsou vlastně odpisy. Jsou to zdroje na obnovu kapitálových statků, které si firmy vytvářejí samy. Čisté investice je potom hodnota investic nad rámec odpisů.

$$I_B = I_N + I_R$$

Nabídka na trhu kapitálu

Nabídku kapitálu tvoří, jak již bylo uvedeno výše, úspory domácností. To je ta část důchodu domácností, která nebyla vynaložena na současnou spotřebu. Na osu x zaznamenáváme množství kapitálu K , na osu y pak cenu kapitálu, tedy úrokovou sazbu i .

Krátké období

V krátkém období je nabídka kapitálu necitlivá na úrokovou sazbu. Je tedy dokonale neelastická, tedy vertikální. Pokud úroková sazba roste, domácnosti nespoří více.

Dlouhé období

V dlouhém období je nabídka kapitálu rostoucí křivka. Množství nabízeného kapitálu tedy reaguje na změnu úrokové sazby. Domácnosti jsou tedy schopny přehodnotit, zda peníze uspoří a získají díky tomu úrok nebo je při dané výši úrokové sazby utratí.

Poptávka na trhu kapitálu

Kapitál poptávají firmy. Tato poptávka představuje poptávku firem po volných finančních prostředcích. Při rozhodování o výši svých investic, o tom, kolik peněz si firma na trhu kapitálu vypůjčí, porovnává mezní náklady na faktor v podobě úrokové sazby respektive úroku a příjem z mezního produktu, tedy výnosem z investice. Stejně jako u ostatních výrobních faktorů se jedná i v tomto případě o klesající funkci.

Rovnováha na trhu kapitálu

Rovnováha na trhu kapitálu je v bodě, kde křivka poptávky po kapitálu protíná křivku nabídky kapitálu. Poptávané množství se tedy rovná nabízenému množství při dané úrovni úrokové sazby.

Výnosy z kapitálu

Výnos z kapitálu je příjem z každé investované jednotky kapitálu. Obvykle jej vyjadřujeme v procentech. V podmínkách dokonalé konkurence se míra výnosu z kapitálu rovná tržní úrokové míře. Máme samozřejmě i jiné možnosti vyjádření výnosu z kapitálu. Asi nejčastějším je zisk. Zisk zde zjednodušeně vypočteme jako rozdíl mezi celkovými příjmy a celkovými náklady. Pokud i zde chceme vyjádřit výnos v procentech, použijeme tzv. míru zisku, kterou vypočítáme jako poměr zisku k zásobě kapitálu. Míra zisku může převyšovat tržní úrokovou míru a to zejména díky existenci monopolů. Dalším ukazatelem výnosnosti kapitálu může být například ukazatel čisté současné hodnoty (viz např. podnikové finance).

Rozdělování důchodů

Cíl kapitoly

Po prostudování kapitoly budete schopni:

- Vysvětlit skladu důchodů domácností
- Vysvětlit nerovnosti v pracovních a vlastnických důchodech
- Kvantifikovat nerovnosti v důchodech
- Vysvětlit přerozdělovací procesy

Časové požadavky ke studiu:

Ke studiu této kapitoly budete potřebovat 3 hodiny vašeho času.

Požadované vstupní znalosti:

Nezbytné je mít nastudované předchozí kapitoly.

Doporučení ke studiu

Problematika rozdělování důchodů navazuje na přechozí kapitoly věnované trhů výrobních faktorů.

Klíčová slova

Skladba důchodů domácností, nerovnost v pracovních a vlastnických důchodech, měření nerovností, přerozdělování

Literatura

- viz sylab předmětu

Skladba důchodů domácností

Důchody domácností se skládají z důchodů za pronajaté výrobní faktory a z transferových plateb. Označíme-li zde důchod Y (Macáková), pak jsou jeho složkami Y_L , Y_A , Y_K a TR . Tedy důchod za pronajatou práci, půdu, kapitál a získané transferové platby.

$$Y = Y_L + Y_A + Y_K + TR$$

$$Y = w \cdot L + r \cdot A + i \cdot K + TR$$

Nerovnost v pracovních a vlastnických důchodech

Nerovnosti v pracovních důchodech

Nerovnosti v pracovních důchodech vznikají díky rozdílné kvalifikaci, rozdílnému stupni vzdělání, ochotě pracovat, různým dovednostem, psychickým a duševním schopnostem, ale také díky různým druhům diskriminace.

Nerovnosti ve vlastnických důchodech

Nerovnosti ve vlastnických důchodech vznikají díky tomu, že každá z domácností vlastní jiné množství půdy a kapitálu, ze kterých jí plyne pachtovné a úroky. Do majetku domácností se

tyto výrobní faktory dostaly díky dědictví, darům, úsporám z pracovních důchodů nebo podnikáním.

Měření nerovnosti

Lorenzova křivka

Lorenzova křivka (LC) graficky zobrazuje rozdělení důchodů ve společnosti. Můžeme zakreslit 3 typy Lorenzovy křivky. Křivku, která zobrazuje absolutně rovné rozdělení důchodů, tzv. ideální LC, křivku, která zobrazuje absolutně nerovné rozdělení důchodů a skutečnou Lorenzovu křivku.

Před tím, než začneme křivku konstruovat, musíme si data v podobě důchodů domácností seřadit od nejmenšího po největší. Dále musíme procentuálně vyjádřit, jaká část obyvatel pobírá jakou úroveň důchodu. Do grafu potom nanášíme nasčítaná (kumulovaná) procenta.

IDEÁLNÍ LORENZOVA KŘIVKA zobrazuje absolutně rovné rozdělení důchodů ve společnosti. Tzn., že 10% domácností pobírá 10% důchodů, 50% domácností pobírá 50% důchodů atd. Všichni tedy mají stejný důchod bez ohledu na profesi, kvalifikaci, vzdělání, délku praxe apod. Podíváme-li se na to podrobněji, zjistíme, že toto rozdělení důchodů zase až tak ideální není. Kdo by v takové společnosti vykonával fyzicky náročnou práci? Kdo by podstupoval podnikatelské riziko? Kdo by studoval náročné odbory, když by měl ve výsledku stejný důchod jako všichni ostatní? Lorenzovu křivku zobrazujeme jako úhlopříčku.

ABSOLUTNĚ NEROVNÉ ROZDĚLENÍ DŮCHODŮ zobrazuje takovou situaci, kdy pouze jedna domácnost pobírá veškerý důchod v ekonomice. Lorenzova křivka „kopíruje“ osy grafu.

SKUTEČNÁ LORENZOVA KŘIVKA se nachází v prostoru mezi ideální LC a křivkou zobrazující absolutně nerovné rozdělení důchodů. Čím blíže je skutečná křivka ideální LC, tím více společnost přerozděluje. Čím blíže je absolutně nerovnému rozdělení důchodů, tím společnost přerozděluje méně.

Giniho koeficient

Giniho koeficient poměří skutečnou Lorenzovu křivku s tou ideální.

$G = (A - B) / A$, kde A je plocha pod ideální LC, B je plocha pod skutečnou LC. Giniho koeficient nabývá hodnot od nuly do jedné. Pokud je jeho hodnota 0, jedná se o absolutně rovné rozdělení důchodů. Plocha pod ideální a pod skutečnou LC jsou totožné. Pokud je hodnota koeficientu 1, jedná se o absolutně nerovné rozdělení důchodů. Plocha pod skutečnou LC je rovna nule. Dělíme pak A/A , což je jedna.

Přerozdělování

To, jak jsou mzdy, renty a úroky rozděleny mezi jednotlivé ekonomické subjekty trhem, označujeme jako prvotní rozdělení důchodů. Tyto prvotně rozdělené důchody dále podléhají procesu přerozdělování. K přerozdělování dochází zejména prostřednictvím státního rozpočtu. V rámci procesu přerozdělování jsou důchody domácností sníženy o daně a navýšeny o transferové platby. Díky přerozdělování dochází k přiblížení skutečné Lorenzovy křivky křivce ideální a je snížení Giniho koeficientu.

Vliv přerozdělování na ekonomickou aktivitu

Ekonomové nepovažují přerozdělování důchodů za příliš efektivní. Je totiž spjato s existencí administrativních nákladů (náklady na úředníky, kteří dohlíží na výběr daní a následné vyplacení transferových plateb), ale může i oslabovat chuť k práci a podnikání, protože pro část domácností je výhodnější spoléhat na transferové platby poskytnuté státem než se pokusit o získání vlastního příjmu prostřednictvím pronájmu svých výrobních faktorů. Obdobně může působit i progresivní zdanění, kdy příliš vysoká sazba v horních příjmových pásmech může

vést domácnosti k tomu, aby vyvíjely pouze průměrnou ekonomickou aktivitu a užívaly volného času na úkor vysoké produktivity a s ní spojených vysokých výdělků. Dalším aspektem je vliv na tvorbu úspor. Pokud chce stát hodně přerozdělovat, musí hodně vybrat na daních. Domácnostem potom nezbývají volné finanční prostředky na tvorbu úspor. Tyto úspory dále chybí při tvorbě investic firem.

Celková (všeobecná) rovnováha

Cíl kapitoly

Po prostudování kapitoly budete schopni:

- Vysvětlit předpoklady celkové rovnováhy
- Vysvětlit pojmy efektivnost ve výrobě, efektivnost směny a celková efektivnost
- Charakterizovat efektivnost a spravedlnost

Časové požadavky ke studiu:

Ke studiu této kapitoly budete potřebovat 7 hodin vašeho času.

Požadované vstupní znalosti:

Nezbytné je mít nastudované předchozí kapitoly.

Doporučení ke studiu

Celková rovnováha představuje současnou rovnováhu na všech trzích a v jistém smyslu shrnuje poznatky z analýzy dílčích trhů.

Klíčová slova

Předpoklady celkové rovnováhy, efektivnost ve výrobě, efektivnost směny, celková efektivnost, efektivnost a spravedlnost

Literatura

- viz sylab předmětu

Předpoklady modelu celkové rovnováhy

V modelu celkové rovnováhy vycházíme z následujících předpokladů:

- cílem spotřebitele je maximalizace užitku
- cílem firem je maximalizace zisku
- všechny trhy jsou dokonale konkurenční
- ekonomika je barterovou ekonomikou bez transakčních nákladů
- jedná se o uzavřenou ekonomiku (neexistuje zahraniční obchod)
- pracujeme s modelem $2 \times 2 \times 2$ – tzn., předpokládáme existenci 2 spotřebitelů (A, B nebo Adama a Evy nebo jakékoli jiné dvojice), 2 výrobních faktorů (práce a kapitálu) a dvou výrobků (X, Y). Z toho vyplývá, že v ekonomice existují celkem 4 trhy (trh práce, trh kapitálu, trh statku X a trh statku Y)

Efektivnost ve výrobě

Efektivnost ve výrobě můžeme zobrazit buď pomocí hranice produkčních možností, nebo pomocí tzv. box diagramu. Hranicí produkčních možností jsme se zabývali v jedné z prvních kapitol tohoto textu. Proto se nyní zaměříme na box-diagram. Box diagram se skládá ze dvou izokvantových map. I zde tedy vycházíme z něčeho, co již známe z předchozích kapitol.

Nejprve si nakreslíme izokvantovou mapu pro statek X. Osy označíme K a L, zakreslíme několik izokvant, které popíšeme Q, indexujeme od jedné výše spolu s písmenem X, pomocí něhož si označíme, že přináleží právě statku X. To samé zakreslíme pro statek Y. Pokud tyto grafy spojíme (graf pro statek Y otočíme o 180 stupňů a „přiklopíme“ ho na graf pro statek X), získáme „krabici“, tedy box-diagram. Efektivní body jsou potom body dotyku jednotlivých izokvant. V bodech dotaku se rovnají sklony izokvant pro výrobu statku X a statku Y, rovnají se tedy mezní míry technické substituce. Tyto body jsou efektivní, protože nemůžeme navýšit výrobu jednoho statku, aniž bychom nemuseli snížit výrobu statku druhého.

Efektivnost ve směně

Efektivnost ve směně také zobrazujeme pomocí box-diagramu. V tomto případě se ale nejedná o dvě izokvantové mapy, ale o dvě indifferenční mapy. Jednu kreslíme pro spotřebitele A, druhou pro spotřebitele B. Spojením obou grafů opět získáme box-diagram. Efektivní jsou opět body dotyku indifferenčních křivek IC. Opět tyto indifferenční křivky mají v bodech dotyku stejný sklon, rovnají se mezní míry substituce (MRS). Jsou to body, které nám zobrazují takové situace, kdy není možná zvýšit užitek spotřebiteli A, aniž by nedošlo ke snížení užítu spotřebitele B a naopak.

Celková efektivnost

Pro zobrazení celkové efektivnosti je třeba spojit grafy pro efektivnost ve výrobě a pro efektivnost ve směně. Dva box-diagramy by se spojovaly obtížně. Proto budeme efektivnost ve výrobě zobrazovat pomocí hranice produkčních možností a efektivnost ve spotřebě budeme zobrazovat pomocí box-diagramu.

Pro grafické zobrazení si nejdříve nakreslíme hranici produkčních možností. Osy popíšeme písmeny X a Y (statky). Do této hranice produkčních možností pak zakreslíme box-diagram tak, aby jeho levý dolní roh začínal v počátku grafu zobrazujícím PPF a aby se jeho pravý horní roh dotýkal hranice produkčních možností. Do box diagramu zakreslíme příslušné indifferenční křivky náležející spotřebiteli A a spotřebiteli B. Abychom mohli určit efektivní rozdělení, musíme zakreslit tečnu k hranici produkčních možností v bodě, kde se jí dotýká box-diagram. Poté vedeme rovnoběžku s touto tečnou a hledáme v box-diagramu dotyk dvou indifferenčních křivek, pro které by tato rovnoběžka byla rovněž tečnou. V takovém bodě platí, že sklon křivky hranice produkčních možností MRPT se rovná sklonu indifferenčních křivek obou spotřebitelů MRS. Odtud tedy odvodíme efektivní rozdělení statků X a Y mezi spotřebitele A a B.

Efektivnost a spravedlnost

To, co považujeme za efektivní rozdělení zdrojů, nemusí být spravedlivé a naopak. Daná alokace statků je efektivní, pokud nemůže být zvýšen prospěch jednoho ekonomického subjektu, aniž by zároveň nebyl snížen prospěch jiného subjektu. Oproti tomu za spravedlivou alokaci považujeme takovou, která je společensky žádoucí. Může tedy dojít ke konfliktu mezi efektivním a společensky žádoucím rozdělením např. statků mezi jednotlivé spotřebitele. V některých případech může snaha o spravedlivější alokaci zdrojů způsobit demotivaci k práci apod.

V souvislosti s pojmy efektivnost a spravedlnost hovoříme ještě o společenském blahobytu, kdy je obětována část efektivnosti na úkor dosažení určitého stupně spravedlnosti. Nejedná se zde jen o statky, ale i o volný čas, celkové zdraví společnosti apod.

Tržní selhání

Cíl kapitoly

Po prostudování kapitoly budete schopni:

- Vysvětlit příčiny selhání trhu
- Vysvětlit pojem monopolní síla
- Charakterizovat kladné a záporné externality
- Charakterizovat veřejné statky
- Vysvětlit pojem asymetrické informace

Časové požadavky ke studiu:

Ke studiu této kapitoly budete potřebovat 6 hodin vašeho času.

Požadované vstupní znalosti:

Nezbytné je mít nastudované předchozí kapitoly.

Doporučení ke studiu

Tržní selhání znamená neefektivní alokaci vzácných zdrojů na trzích.

Klíčová slova

Příčiny selhání trhu, monopolní síla, externality, veřejné statky, asymetrická informace

Literatura

- viz sylab předmětu

Příčiny selhání trhu

Jedná se o situace (příčiny), které zabraňují tržnímu mechanismu alokovat zdroje efektivně. Mezi selhání trhu řadíme monopolní sílu, externality, veřejné statky a asymetrické informace.

Monopolní síla

Monopolní síla spadá do oblasti nedokonalé konkurence, kterou jsme se zabývali v jedné z předchozích kapitol. Neefektivnost nedokonalé konkurence si zde ukážeme za pomoci grafu hranice produkčních možností a indiferenčních křivek. Vyjdeme z modelu ekonomiky, která produkuje dva statky. Statek X bude vyrábět firma v monopolním postavení a statek Y firma přijímající cenu. Cílem obou firem je maximalizace zisku. V dokonalé konkurenci je cena stanovena na úrovni mezních nákladů ($P = MC$). V podmínkách nedokonalé konkurence, kdy má firma monopolní sílu, cena mezní náklady převyšuje ($P > MC$). Podmínkou efektivní alokace zdrojů je rovnost mezní míry transformace produktu (MRPT) a mezní míry substituce (MRS). Pokud má na jednom z trhů firma monopolní sílu, tato podmínka neplatí a mezní míra transformace produktu se nerovná poměru cen jednotlivých statků, ale poměru mezního příjmu na nedokonalé konkurenčním trhu a ceny statku na trhu dokonale konkurenčním. V našem případě tedy:

$$MRPT = MR_X/P_Y$$

V celé ekonomice se v důsledku tohoto poměru vyrábí málo statku X a příliš mnoho statku Y. V příloze s grafy najdete graf, který odpovídá této situaci. Bod E na grafu představuje efektivní bod ($MRPT = MRS$). Ekonomika se ale díky monopolní síle jednoho z výrobců nachází v bodě B.

Externality

Externalita neboli efekt přeléván vzniká tehdy, když výroba nebo spotřeba určitého subjektu přináší nezamýšlené a nijak nekompenzované náklady nebo přínosy ostatním subjektům. Rozlišujeme kladné a záporné externality. Kladné externality vznikají tehdy, když činnost jednoho subjektu přináší přínosy subjektu jinému, aniž ten by za ně musel platit. Záporné externality pak vznikají tehdy, když činnost jednoho subjektu přináší jinému subjektu náklady, aniž by mu tyto byly jakkoli kompenzovány. Tyto náklady nemusí být jen peněžního charakteru. Mohou existovat i činnosti nebo statky, které můžeme zařadit do obou těchto kategorií. Jedná se například o hojně uváděný příklad hlídání psa. Pokud hlídá, budí respekt v celé ulici a odrazuje tím zloděje od „návštěvy“ i ostatních domů, nejen majitelova, jedná se o kladnou externalitu. Pokud celé noci vyje na měsíc a sousedé se nevyspí, jedná se o zápornou externalitu.

Další členění externalit může být na externality ve výrobě a externality ve spotřebě.

Záporné externality ve výrobě

V tomto případě výrobce sleduje svůj vlastní zájem. Jeho cílem je maximalizace zisku. Vychází ze zlatého pravidla maximalizace zisku, kdy se mezní příjmy rovnají mezním nákladům. V tomto modelu ale nezobrazujeme pouze mezní náklady výrobce. Pracujeme zde i s kategorií společenských mezních nákladů (SMC). Tyto SMC se skládají jednak z mezních nákladů výrobce (MC), tak z externích mezních nákladů (EMC). Externí mezní náklady vznikají ostatním subjektům, aniž by jim byly hrazeny. V případě záporných externalit ve výrobě jsou SMC vyšší než MC a to právě o velikost EMC. Daného statku se produkuje více než je společensky optimální. Příkladem záporné externality ve výrobě může být například vypouštění škodlivých emisí.

Kladné externality ve výrobě

Kladné externality ve výrobě spočívají zejména v technologickém přelévání. Například může nastat situace, kdy firma vyvine určitou progresivní technologii – z ní vyplývající technologické postupy přináší zisk nejen této firmě, ale celé společnosti – obohacují znalosti celé společnosti. Společenské mezní náklady (SMC) jsou v tomto případě nižší než mezní náklady této konkrétní firmy. Daného statku se produkuje méně, než je optimální.

Kladné externality ve spotřebě

V případě kladných externalit ve spotřebě činnost jednoho subjektu přináší nezamýšlené a nijak nekompenzované výhody jiným subjektům. V rámci externalit ve spotřebě řešíme velikost mezního užítu. I zde rozlišujeme několik kategorií. Kromě mezního užítu (soukromého mezního užítu MU) konkrétního spotřebitele – původce externality, pracujeme ještě s kategorií společenského mezního užítu (SMU) a externího mezního užítu (EMU). V případě kladné externality ve spotřebě je společenský mezní užitek vyšší než soukromý mezní užitek. Statku je produkováno méně než je společensky optimální.

Příkladem kladné externality ve spotřebě mohou být včelaři nebo dárci krve.

Záporné externality ve spotřebě

V případě záporných externalit ve spotřebě je daného statku produkováno více než je společensky optimální. Společenský mezní užitek je nižší než soukromý mezní užitek. Do této kategorie bychom mohli zařadit kouření cigaret např. v restauracích nebo vypalování staré trávy a pálení listí v zahrádkářských koloniích.

Veřejné statky

Základní vlastnosti veřejných statků

Pro veřejné statky jsou typické dvě vlastnosti – nevylučitelnost a nezmenšitelnost neboli nerivalitní spotřeba. Nevylučitelnost znamená, že je nemožné nebo extrémně nákladné vyloučit ze spotřeby takového statku člověka, který za něj neplatí. Nezmenšitelnost potom znamená, že pokud tento statek spotřebovává (užívá) jeden ze spotřebitelů, neomezuje nikoho dalšího v jeho spotřebě.

Tržní poptávka po veřejném statku

Pokud konstruujeme tržní poptávku po veřejném statku, vycházíme opět z individuálních poptávkových křivek. Rozdíl oproti tržní poptávce po výrobcích a službách je ten, že tržní poptávku po veřejném statku získáme vertikálním, nikoli horizontálním součtem individuálních poptávkových křivek. Viz příloha s grafy.

Financování veřejných statků

Veřejné statky jako je veřejné osvětlení nebo armáda jsou financovány z vybraných daní prostřednictvím veřejných rozpočtů.

Asymetrické informace

Morální hazard

Morální hazard spočívá v tom, že více informovaný subjekt zvyšuje svůj užitek, popřípadě zisk, na úkor jiného, méně informovaného ekonomického subjektu. Patří sem například vztah manažer versus vlastník firmy (akcionář). Manažer je mnohem lépe obeznámen s chodem firmy a dokáže ji vést tak, aby hospodářské výsledky odpovídali systému jeho odměňování – aby pro sebe vytěžil co nejvíce na úkor vlastníka firmy.

Nepříznivý výběr

Nepříznivý výběr spočívá v tom, že jsou z trhu vytlačovány kvalitní výrobky výrobky méně kvalitními. Děje se tak zejména na trzích s použitým zbožím a například na trzích práce organizovanými úřadem práce. Kupující (poptávající) na takových trzích odhadují průměrnou kvalitu, úroveň, nabízeného zboží (práce), proto jsou ochotni zaplatit pouze průměrnou cenu. Proto se kvalitní zboží nabízí na těchto trzích jiným způsobem. Například vysoce kvalifikovaní pracovníci si nehledají práci prostřednictvím úřadu práce, protože ví, že tam nenajdou tak dobře placenou práci, jako když si nové místo budou hledat tzv. na vlastní pěst.

Mikroekonomická politika státu

Cíl kapitoly

Po prostudování kapitoly budete schopni:

- Vysvětlit podstatu mikroekonomické politiky státu
- Vysvětlit úlohu státu v regulaci tržních selhání
- Vysvětlit pojem selhání státu

Časové požadavky ke studiu:

Ke studiu této kapitoly budete potřebovat 4 hodin vašeho času.

Požadované vstupní znalosti:

Nezbytné je mít nastudované předchozí kapitoly.

Doporučení ke studiu

V této kapitole stát napravuje selhání trhu. Tato kapitola úzce navazuje na předchozí.

Klíčová slova

Mikroekonomická politika, stát, tržní selhání, selhání státu

Literatura

- viz sylab předmětu

Mikroekonomická politika státu

Opatření státu v rámci jeho mikroekonomické politiky usilují o zmírnění důsledků tržních setkání. Stát má různé možnosti, jak ovlivňovat jednotlivá tržní selhání. Tyto možnosti si ukážeme v následujícím výkladu. V mnoha případech se jedná o přerozdělování finančních prostředků, které stát vybere prostřednictvím daní a přerozdělí je mezi ostatní tržní subjekty například prostřednictvím transferových plateb. Tyto prostředky může samozřejmě využít i pro zaplacení svého „provozu“ nebo na zaplacení státních zakázek, které stimulují určitá odvětví. Může pomocí vybraných peněz také podpořit šíření informací (Sviz asymetrické informace).

Regulace tržních selhání

Regulace monopolu

O regulaci monopolu jsme se zmínili již v příslušné kapitole. Ukážeme si regulaci ještě jednou na obecném grafu firmy v nedokonalé konkurenci. Vyjdeme z grafu, který naleznete v příloze s grafy. Neregulovaný monopol dodává na trh množství Q_M za cenu P_M . V bodě R došlo k regulaci, při které firmě zanikl monopolní zisk. Cena je tedy na úrovni průměrných nákladů AC . V ideálním případě by měla být cena pomocí regulace snížena až na úroveň mezních nákladů MC ($MC = AR$). Zde se ale dostáváme do situace, kdy jsou průměrné

příjmy nižší než průměrné náklady a monopol se dostává do ztráty. Taková situace není pro žádnou firmu, ani pro monopol, dlouhodobě udržitelná.

Řešení externalit

Externality je možné řešit dvěma způsoby. Buď produkci kladných externalit podpoříme dotacemi (příspěvky včelařům, dárcům krve), nebo na původce záporných externalit uvalíme dodatečné daňové břemeno (firmy znečišťující životní prostředí).

Druhou možností je precizní vymezení vlastnických práv. Toto vymezení vlastnických práv musí být spojeno s nízkými náklady na jejich prosazování. Hovoříme zde o tzv. Coaseho teorému (R. H. Coase). Jde o to, že určíme původce např. záporné externality i subjekty, na které tato externalita negativně dopadá. Pak jsme schopni zajistit, že původce externality hradí externí mezní náklady s ní spojené.

Veřejné statky

Jak jsme již uvedli výše, základními vlastnostmi veřejných statků jsou nevylučitelnost a nezmenšitelnost. Ekonomické subjekty tak mohou inklinovat k tomu, že budou veřejné statky spotřebovávat, aniž by za ně platili. Takovému chování říkáme problém černého pasažéra. Role státu spočívá v zajištění plateb za veřejné statky od všech, kteří ho užívají. Kdyby měl každý jednotlivec přímo odvádět platby například na armádu, mnoho subjektů ekonomických subjektů by mohlo říci, že armádu de facto nepotřebuje a nemá potřebu za ni platit (staly by se tak černými pasažéry). Proto se provoz armády hradí prostřednictvím veřejných rozpočtů z vybraných daní.

Asymetrické informace

Podpora efektivnosti ze strany státu v tomto případě znamená šířit volně informace, které budou zvyšovat konkurenční prostředí. Nebylo by totiž efektivní, aby si každý jednotlivec sám zjišťoval, zda je daný výrobek nezávadný. Takové testy jsou drahé a jednotlivému spotřebiteli se takový test nevyplatí udělat. Zůstává tak v nevýhodě oproti prodejci. Je méně informovaný než prodejce. Úlohou státu je zajistit, aby měli spotřebitelé přístup k takovýmto informacím.

Selhání státu

Selhání státu může spočívat v tom, že vynaložené prostředky na omezení jsou mnohem vyšší než přínos samotného opatření. Stát se také může stát „obětí“ asymetrické informace. Sám nemusí mít k dispozici dokonalé informace a jeho rozhodnutí pak nemusí podpořit efektivitu tržního prostředí.

Problém často tkívá i v délce rozhodovacího procesu. Samotný proces může být dlouhý a výsledné opatření vstupuje v platnost za již pozměněných tržních podmínek. Míjí se potom účinkem.

Dále může nastat situace, kdy spotřebitelé a firmy na dané opatření nereagují tak, jak stát „předpokládal“.